

Nieuw Werk 08
September 2007 - juni 2009

**Genieten of Niet (te) Genieten
vervolgtraject**

Intern onderzoek

**meten van kwaliteit van contact in
de activiteit bij kunstenaars en
bewoners**

De Stichting Koffer
Evean Guisveld 2009

Het interne onderzoek:

meten van kwaliteit van contact in de activiteit bij kunstenaars en bewoners

doel & uitgangspunten (interne) onderzoek

Dit onderzoek is een vervolg van het onderzoek in de pilot van 2006 **Genieten of Niet (te) Genieten**. Het toenmalige onderzoek was gericht op het ontwikkelen van meetinstrumenten en het meten van kwaliteit van contact in de activiteit bij familie en personeel (zie **In Memoriam**).

De resultaten zijn verwerkt in het scholingstraject voor personeel dat wij gedaan hebben in het EEDD om de deelnemers te ondersteunen in het proces dat zij gaan en het bevorderen van hun zelfstandigheid.

Het huidige onderzoek heeft zich gericht op kunstenaars en bewoners.

In dit onderzoek zijn meetinstrumenten ontwikkeld voor de bewoners waarmee zij tot uitdrukking kunnen brengen wat er op dat moment in hen leeft. Hiervoor is door ons ontworpen materiaal gebruikt. Deze meetinstrumenten zijn door de kunstenaars gehanteerd binnen het trainingstraject en werden gehanteerd als begin- en eindpunt van het contact met de bewoner(s).

Het onderzoek is uitgevoerd onder leiding van Carla Frayman.

De gegevens zijn in de periode na het project door haar tot rapport verwerkt.

De afbeeldingen zijn gemaakt door Marjolein Baars.

resultaat

Het onderzoek heeft ons de mogelijkheid gegeven om de werking en toepassing van creativiteit en het creatief proces verder te concretiseren.

Het zichtbaar maken en woorden geven aan wat er zich afspeelt in het contact maken en gezamenlijk (creatieve) activiteiten geeft ons mogelijkheden om de opgedane ervaring en inzichten in te zetten ten dienste van komende trainingen. Het helpt ons tevens in het bepalen van ons standpunt in het werkveld en ons te onderscheiden.

In het werkveld is veel behoefte aan werken met en vanuit de creativiteit.

We hebben gezien dat men zowel in tehuizen als in het ROC (opleidingen voor zorg) niet goed weet hoe men het in de praktijk brengen en vervullen van deze behoefte aan moet pakken. Het is duidelijk dat men aanvoelt dat het nodig is, maar welke stappen gezet dienen te worden en hoe een aanpak op langere termijn geïmplementeerd kan worden.

Er wordt veel geëxperimenteerd met woonvormen, leuke activiteiten maar een aanpak meer dan een fijne atmosfeer of een mooi plaatje oplevert, blijkt nog lastig.

Het ontwikkelen van werkvormen die ook daadwerkelijk meer 'leven' en menselijkheid teweeg brengen, vraagt om (praktisch) onderzoek, uitproberen en trainen van de waarneming, zonder deze in te vullen of persoonlijk te maken. Dit kan leiden tot 'tools' die bewoners, familie, personeel en kunstenaars kunnen ondersteunen in het zelfstandig, creatief en adequaat handelen. Hierdoor kan bijgedragen worden aan het creëren van plekken waar mensen met psycho-geriatrie problematiek op menswaardige wijze kunnen (samen)wonen en (samen)werken.

Het onderzoek dat we in het EGV hebben kunnen doen, heeft dit doel weer een stap dichterbijgebracht.

Intern onderzoek van De Stichting Koffer in Eveen Guisveld 2008

Inleiding

Het onderzoek is achter de rug en alle informatie die verzameld is, ligt letterlijk op tafel. Vragen, die gesteld zijn in het 'daadwerkelijk' uitgevoerde onderzoek en de onderzoeksvragen die bij 'aanvraag' van de subsidie zijn gesteld, zouden nu elkaar moeten gaan ontmoeten in antwoorden.

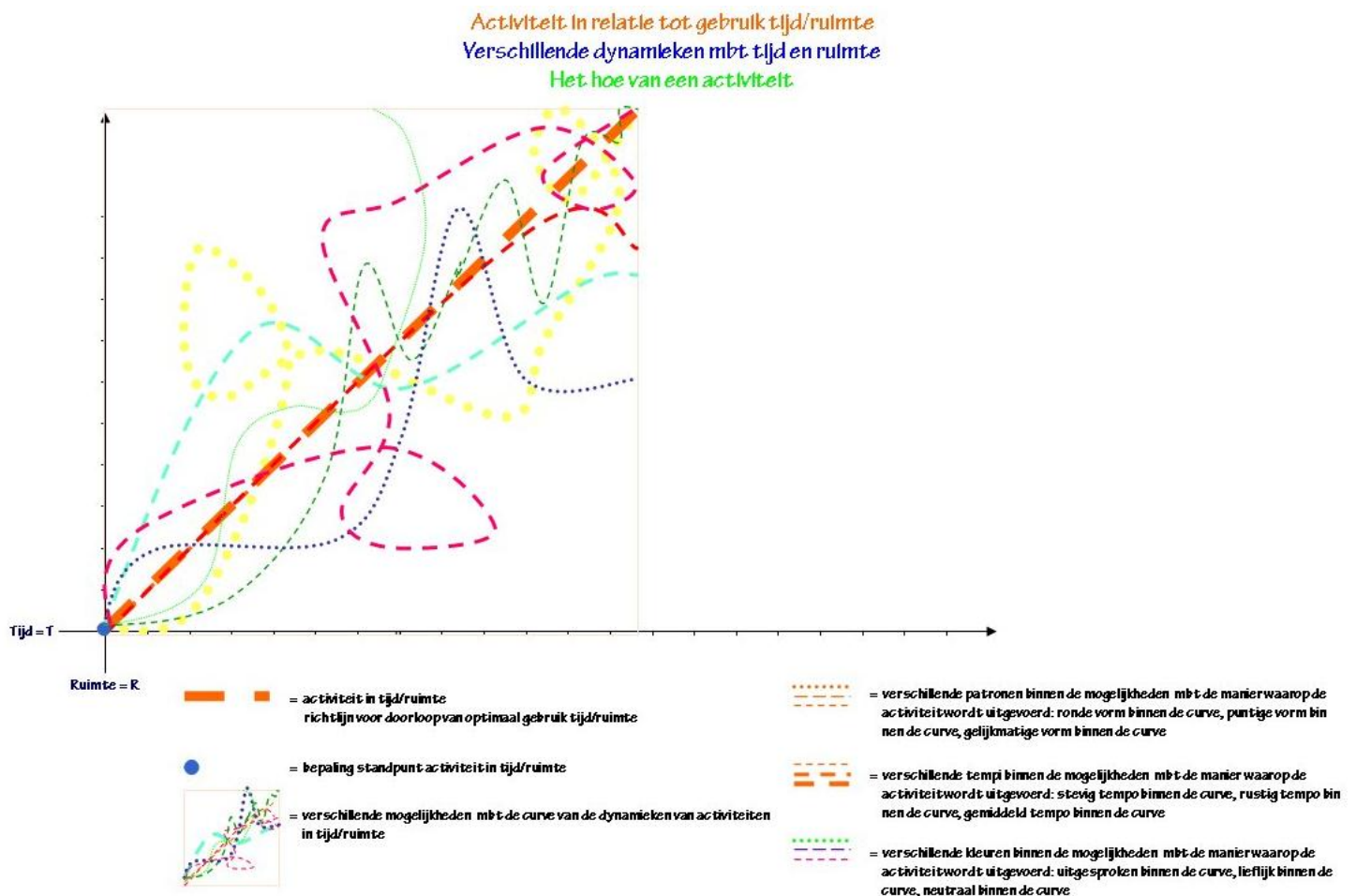
Graag wil ik hierbij de volgende kanttekeningen maken.

Het indienen van een onderzoeksplan is een goed begin, op te vatten als een leidraad voor het onderzoek aan de hand waarvan wij het verloop en de richting kunnen bepalen van het onderzoek, de zogenaamde 'uitgangspunt/ doellijn'.

Bij elk aangegeven punt van onderzoek, of dit gaat over materiaal ontwikkeling en/of over de manier waarop er wordt omgegaan met het feitelijk uit te voeren onderzoek op de werkvloer en/ of de verzamelde gegevens, wordt er door de onderzoeksleiding een standpunt ingenomen. Vandaar uit wordt er weer verder gewerkt. Anders gezegd, dit 'uitgevoerde' onderzoek, als zodanig, heeft zich onderweg gevormd. Hier is het dan ook op zijn plaats een begrip te introduceren, dat een gegeven is in ons dagelijks leven, welke binnen het onderzoek, in de opzet, uitvoer en verwerking van informatie, verkregen van bewoners en kunstenaars, terug te vinden is. **Ruimte-tijd of tijdruimte is een begrip dat vier dimensies van ons universum geïntegreerd in één model beschrijft:**

* 3 dimensies in ruimte (lengte, breedte, hoogte)

* 1 dimensie in tijd (duur)

In de afbeelding kun je zien dat er vele manieren zijn wat betreft het 'hoe, van een activiteit'. Wanneer een standpunt / uitgangspunt is bepaald en dit is eerlijk om hier naar voren te brengen, is de uitkomst nog onzeker. Wel kun je ongeveer weten waar je uit kan komen, maar niet 'hoe' je er kan komen.

Verantwoording

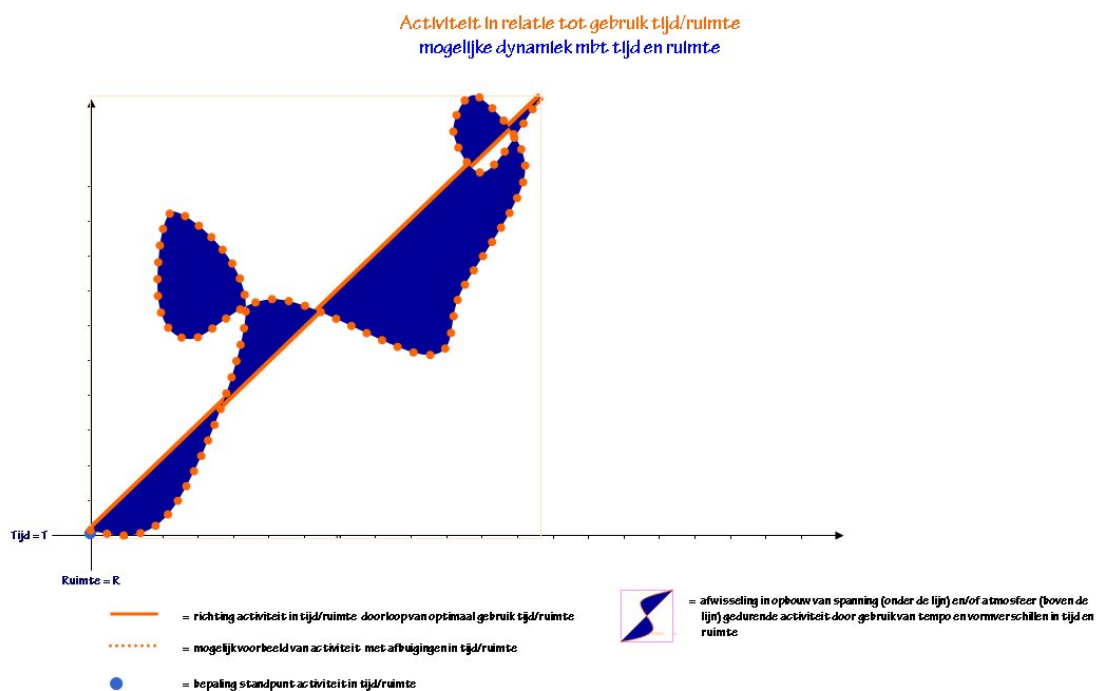
Ik hoop in dit rapport, de 'gevolgde weg', inzichtelijk te maken.

In het vorige onderzoek 'In Memoriam' hebben we kunnen aantonen dat kwaliteit van menselijk contact kan worden gemeten en deze van invloed is op feitelijke resultaten van 'gebeurtenissen'.

Wanneer het gaat over kwaliteit vormende 'gebeurtenissen', dan gaat het over een 'nieuwe' gebeurtenis met een verrassend van te voren niet bekend element.

Allerlei factoren spelen een rol bij het kunnen laten ontstaan van een kwalitatieve gebeurtenis. Het meest in het oog springende achteraf, is wel 'het plezier' wat het oplevert voor alle partijen op alle terreinen waar gebruik van is gemaakt en een soort nieuw begrip in de zin van "doe je dat zo!". Het levert een positieve kijk en een sterkere 'eigen' werkhouding op. Naar de toekomst toe, 'ik heb er zin in!'.

Om bij dit eindresultaat te komen, kent zo'n dynamiek standaard chaos, (letterlijk alles gaat door elkaar c.q. gaat bewegen). Deze chaos en weerstanden (om los te laten wat men 'heeft' / 'weet', zijn door mensen te bewerken en wanneer ter hand genomen, dan maken mensen nieuwe wegen en ontwikkelingen mogelijk.

Hierboven kun je een verloop zien van een creatief proces. Deze schommelingen naar de ruimte kant (boven de lijn) en tijd kant (onder de lijn) zijn gegevens in een normaal verlopend proces. Op deze wijze leer je kwaliteit te maken.

Wanneer het gaat over een kwantitatieve 'gebeurtenis', dan is deze volgens een bekend patroon verlopen en er heeft geen nieuwe, vernieuwende gebeurtenis plaats gevonden.

Kwantitatief contact kenmerkt zich door, 'voor mij was het 'het' niet helemaal', ontevredenheid achteraf, gevoel van 'niet contact' hebben gehad. Een neutrale of negatieve kijk op de gebeurtenis maakt het moeilijker met een 'open' blik de volgende keer aan de slag te gaan. De zogenaamde self-fulfilling prophecy is in werking gegaan. Met deze sterk sprekende factor in de innerlijke houding, welke zich uitsprekt in een 'werkhouding', is binnen het onderzoek gewerkt en waar deze te veel de richting van het onderzoek in kwantitatieve zin ging bepalen, is deze doorbroken d.m.v. het innemen van standpunten, waarop gekeerd moest worden naar de tijdruimte lijn. Echter dit moest wel uitlegbaar zijn.

Hiermee is het verschijnsel niet opgelost, maar de grens aangegeven. In het onderzoek gaat het over faciliteren van mogelijkheden om nieuwe informatie te ontmoeten, welke behulpzaam kan zijn in het 'hoe' kunnen we kwalitatieve momenten creëren in creatieve en sociale zin.

Waarom een vervolg op het eerste onderzoek?

In het vorige onderzoek hebben we ons voornamelijk bezig gehouden met informatie verzamelen en verwerken van familie en personeel over henzelf in verhouding tot hun familielid c.q. de bewoner en hun activiteit met hun familielid c.q. de bewoner.

In het eerste onderzoek is een poging gedaan kunstenaars mee te laten doen in het onderzoek. Dit is echter niet gelukt en had twee redenen 1) zij hadden hun handen vol aan alle nieuwe indrukken m.b.t. de doelgroep 2) en m.b.t. het zoeken naar 'goede' activiteiten voor de doelgroep. Er was geen tijd of ruimte voor het onderzoek op dat moment.

Bewoners deden in het eerste onderzoek ook niet mee, simpel weg vanwege het feit dat we helemaal niet wisten 'hoe' dat te doen. Na het eerste onderzoek opende zich een mogelijkheid, vanwege de hoeveelheid waarnemingen gedaan door familie en personeel over 'wat hield u familielid/de bewoner vandaag bezig toen u aankwam/ wegging?', hen uit te nodigen deel te laten nemen aan het onderzoek.

Deze keer staan kunstenaars en bewoners centraal!

Onderzoeksgebied: meten van de kwaliteit van het menselijke contact in een activiteit c.q. handeling welke plaats vindt tussen dementerende ouderen en kunstenaars.

Meetinstrumenten:

1) Er is een werkblad voor de kunstenaars

Het ontwerp van het werkblad van de kunstenaars is gelijksoortig aan de werkbladen die we in het vorige onderzoek hebben gebruikt. In dit ontwerp staan aan de linkerkant Lvan het blad staan aangegeven in de kleuren licht en donker blauw. Deze hebben betrekking op de activiteit (voorgenomen en uitgevoerde activiteit) en het contact met bewoner bij binnenkomst en bij vertrek. Tevens de mate van tevredenheid van de kunstenaar met het menselijk contact binnen de activiteit en met het verloop van de activiteit. Rechts, staan vragen in de kleur rood. Deze gaan over de mate van contact tijdens het doen van het onderzoek met bewoner, tijdsduur van onderzoek. Tevens worden hier vragen gesteld, waarin gebruik wordt gemaakt van het waarneming- en onderscheidingsvermogen van de kunstenaar m.b.t. het proces, de dynamiek van de activiteit. Dit is om zicht te krijgen in 'de mate' waarin de bewoner deelneemt en 'hoe' deze deelneemt.

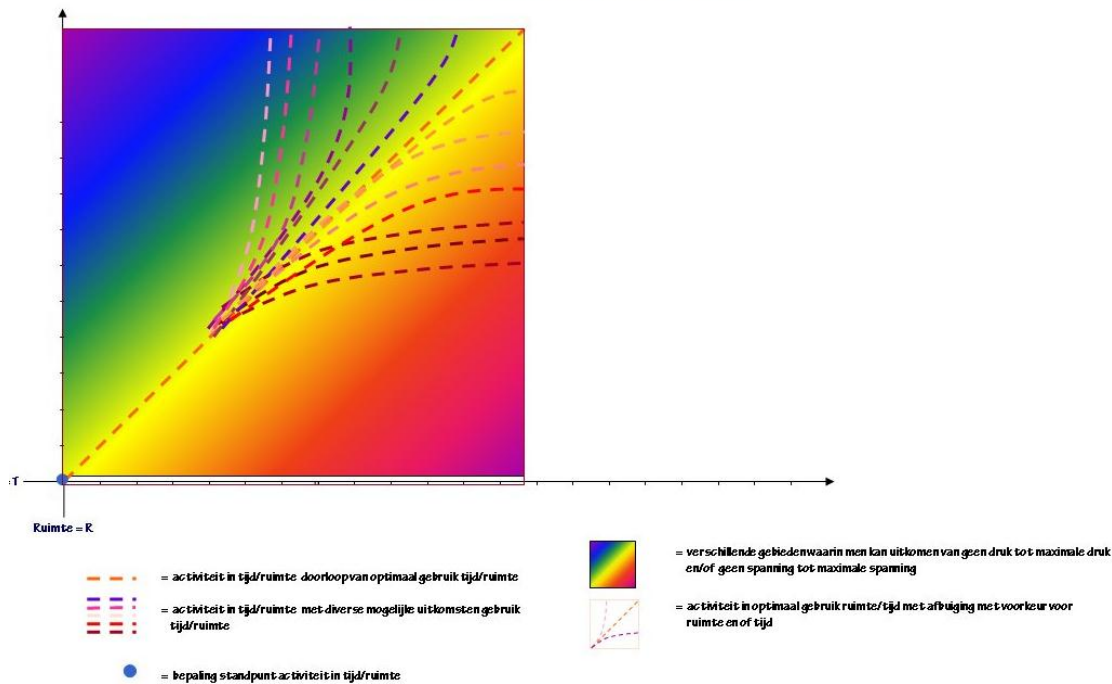
2) Werkbladen voor bewoners: woord- en beeldblad

Een meetinstrument maken voor dementerende ouderen, waaruit wij mogelijkzoudens zouden kunnen lezen de kwaliteit van menselijk contact in een activiteit c.q. handeling, was een uitdaging. Dit ontwikkelde zich van een uitdaging, een avontuur tot een last, in de loop der tijd.

Mijn waarneming, achteraf, hierover is dat de mate waarin wij geworsteld hebben, te maken had met het 'langzaam' maar zeker toegang krijgen tot het leefgebied in ruimtelijke zin van de doelgroep in tehuizen. Wanneer zij niet als waarnemingen worden onderscheiden, kom je automatisch in de probleemgebieden die hangt rondom deze doelgroep.

Bijna automatisch geeft dit een sfeer die neigt naar het verliezen van de moed.

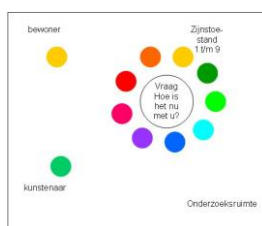
Activiteit in relatie tot gebruik tijd/ruimte
Mogelijke paden mbt. afbuigingen in tijd en ruimte

Wij bewogen ons bij het ontwikkelen van het materiaal tot in de uiterste lijnen van ruimte en tijd. Onze ervaringen bewogen zich heen en weer tussen, ‘wat veel druk’, ‘wat is het toch leuk om te doen’, ‘dit is niet uit te houden zo’n spanning’.

Ontwikkeling van het werkmateriaal: Ik had 12 plaatjes op 1 A4 gezet, min of meer gekozen op grond van waarnemingen gedaan door familie en personeel over ‘wat hield de bewoner bezig’. Ik heb aan mijn collega’s gevraagd voor een x periode in de ochtend en avond een plaatje uit te kiezen nadat zij zichzelf de vraag hadden gesteld: “hoe is het met mij?”. Dit hebben we allemaal gedaan voor een x periode. Ik beoogde hiermee meer zicht te krijgen op hoe de vraag werkt en of de plaatje ‘goed’ gekozen waren.

Resultaten: de vraagstelling als zodanig werd als heftig ervaren, diepgaand en de plaatjes als onvoldoende. Er waren wel ideeën wat voor soort plaatjes er nog bij moesten. Hieruit is een schets ontstaan voor een nieuw ontwerp.

nu waren er 9 plaatjes.

Discussies volgde over ‘kun je zo’n vraag wel aan iemand stellen?’. Moet het niet zijn ‘hoe voelt u zich vandaag’ m.a.w. gaan we vragen naar de zijnslaag, welke wij denken dat het langs in tact blijft bij de doelgroep of gaan we vragen ‘hoe voelt u zich vandaag?’, naar de emotionele laag? Op een directe wijze vragen naar ‘hoe voelt u zich vandaag’, beviel helemaal niet. We vonden dat het wel erg dichtbij iemand kwam. Die viel dus af.

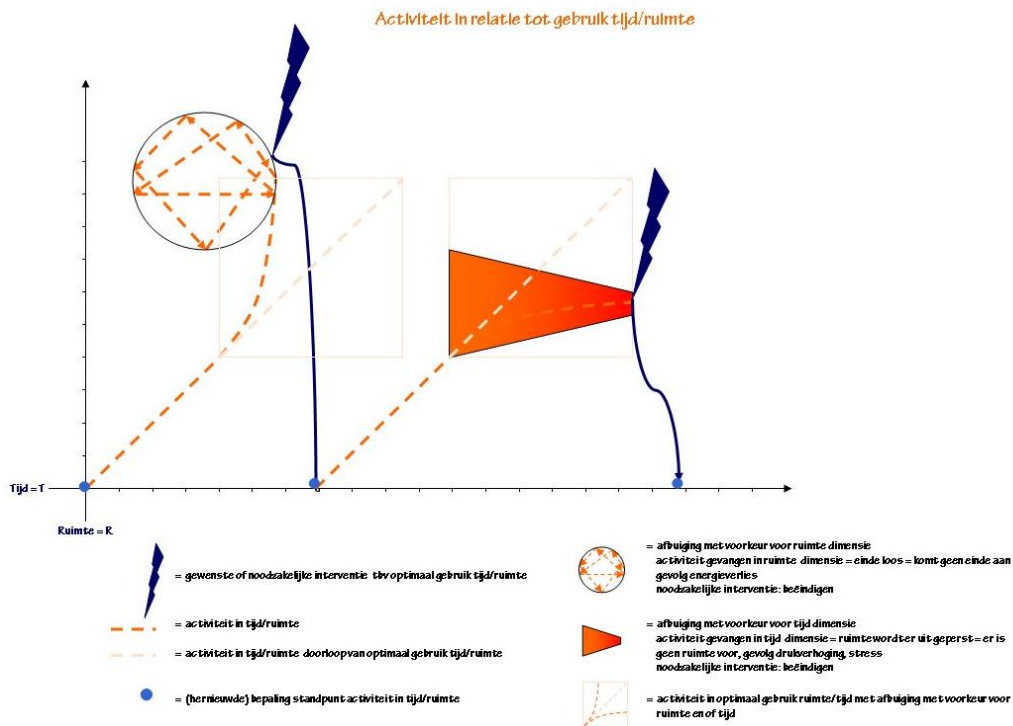
Volgende vraag was: sommige mensen met dementie, in ontwikkeling, blijven sterker functioneren in hun linker hersenhelft en anderen in hun rechter hersenhelft.

Ja, zo is het, was de conclusie!

Hieruit kwam voort een werkblad met woorden en een werkblad met plaatjes, welke door de plaats waar zij staan op het vel met elkaar corresponderen.

Nu konden mensen met dementie d.m.v. plaatjes of woorden aangeven 'wat.....'? Ja, wat eigenlijk? Hier waren we weer terug bij de vraagstelling en terug in de impasse, welke vaak voort kwam uit: 'Ja, maar.....!'. Deze werkhouding is een obstakel in het creatieve proces, de tijdruimte.

Hieronder kun je in beeld zien, wanneer je in de ruimte blijft hangen, de tijdslijn gewoon doorgaat en het dus logisch is dat deze werkhouding consequenties heeft voor het eindresultaat. Hieruit kan als 'vanzelf' een niet gebeurtenis ontstaan.

Ik heb op dit punt een interventie gepleegd in het collegiaal proces als onderzoekleiding door een standpunt in te nemen t.a.v. de vormgeving.

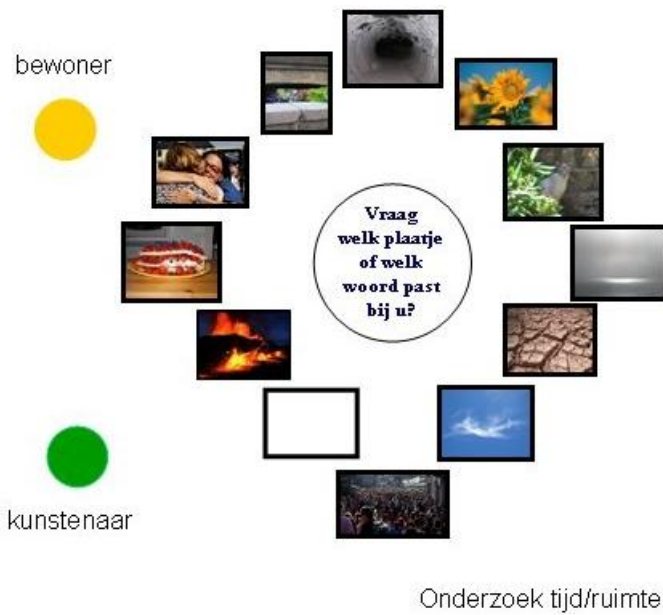
Waar waren we uit gekomen met elkaar?

Het was tijd! We moesten aan de slag! Ik was uitgeput. Ik denk de anderen ook.

Gelukkig is het nu duidelijk waar we waren, te lang in de ruimte, te kort in de tijd!

Standpunten werden:

- * werken met wat er is,
  - * durven stappen in de onzekerheid,
  - * toevoegen van een lege ruimte op woord en plaatjes blad
- Resultaat met collegiale dank en waardering is geworden.

Deelnemen aan het onderzoek is voor bewoners en kunstenaars op vrijwillige basis.

Aan de slag in de praktijk

Voordat de kunstenaars met het onderzoek van start zijn gegaan, is aan hen gevraagd of zij dit onderzoek wilden uitvoeren. We hebben gevraagd om een commitment, welke we van alle kunstenaars hebben gekregen.

Zij hebben een handleiding ontvangen bij het werkmateriaal om mijn ervaring in de praktijk is, dat hierdoor meer tijdruimte ontstaat voor hetgeen gevraagd wordt.

Handleiding werkmateriaal voor het onderzoek Genieten Niet (te) Genieten deel 2

Thuis

* Vul je naam en je voorgenomen activiteit in en of je een individuele of groep activiteit gaat doen. Mocht je niet helder hebben of het een individuele of groepsactiviteit is op dat moment, dan gebruik je open. Geen open gebruiken als je wel ongeveer hebt besloten, durf een standpunt in te nemen vooraf. Tevens vul je in of je zin hebt in je activiteit vandaag op het formulier **voordat** je de werkvloer op gaat.

Neem de vragen van het formulier goed door. Neem ze serieus en innerlijk mee naar de werkvloer.

Op de werkvloer

* je vraag, welke je stelt aan de bewoner/ster t.w. “welk plaatje of welk woord past (*op dit moment*) bij u, is je eerste contactmoment.

* wanneer de bewoner/ster of meerdere bewoners hebben gekozen, **omcirkel** dan het plaatje of het woord met aandacht.

* gebruik voor iedere bewoner/ster een **eigen** plaatje of woorden onderzoeksformulier

* beweeg vanuit deze activiteit naar je eigen activiteit.

* beweeg vanuit jouw activiteit weer naar het **kiezen** van het plaatje of woord onderzoeksformulier

* geef op de keuzeformulieren aan van de bewoner of het voor of na de activiteit is ingevuld. Dit is n.l. van cruciaal belang voor het onderzoek.

opmerking: de bewoner/ster of bewoners mogen **opnieuw** op een nieuw plaatje of woorden onderzoeksformulier hun keus maken

opmerking: dit moet **binnen** het uur van je activiteit vallen.

Terug van de werkvloer

* Vul de rest van je formulier in. Had je een groepsactiviteit vul dan per bewoner/ster een formulier in en hou de drie A4tjes bij elkaar. Zorg dat er namen en data ontstaan en de gegevens per activiteit aan elkaar vast zitten.

Overige

* geef op tijd aan wanneer je nieuwe formulieren nodig hebt.

* geef je ingevulde formulier en de keuzes van de bewoner aan Pauline, Carla of Marjolein bij de nabespreking

* heb je vragen, behoefte aan contact? Ik ben ook te bereiken via skype

Ik wens je veel plezier tijdens de uitvoering van het onderzoek.

Vijf kunstenaars verzorgen het uitvoerend onderzoek. Omdat het uitgangspunt voor de kunstenaars was te werken met wat je op de werkvloer tegen kwam m.a.w. volg je impuls, hebben zij onderzoek gedaan daar waar zij door het volgen van hun impuls zijn uitgekomen. Hun creatieve activiteiten hebben zich afgespeeld met bewoners van alle 4 de niveau 's. U begrijpt dat een beperkte groep bewoners van de bewoners groep hiervan niet zelf actief mee kon doen aan het onderzoek. Wel hebben we over alle creatieve activiteiten gegevens verzameld. Hierdoor is het onderzoek een reële weergave van de praktijk geworden.

Bij het in de praktijk tot uitvoering brengen, rezen er veel vragen bij de kunstenaars.

Voor ons, zowel als voor hen, was het een eerste confrontatie met de praktijk.

Kunstenaars worstelde en kwamen met vragen als:

* hoe moet ik het doen,

* mag ik dit 'moreel' wel doen? Ze zijn zo kwetsbaar!

* moet ik iedereen vragen mee te doen als ik een groepsactiviteit doe?

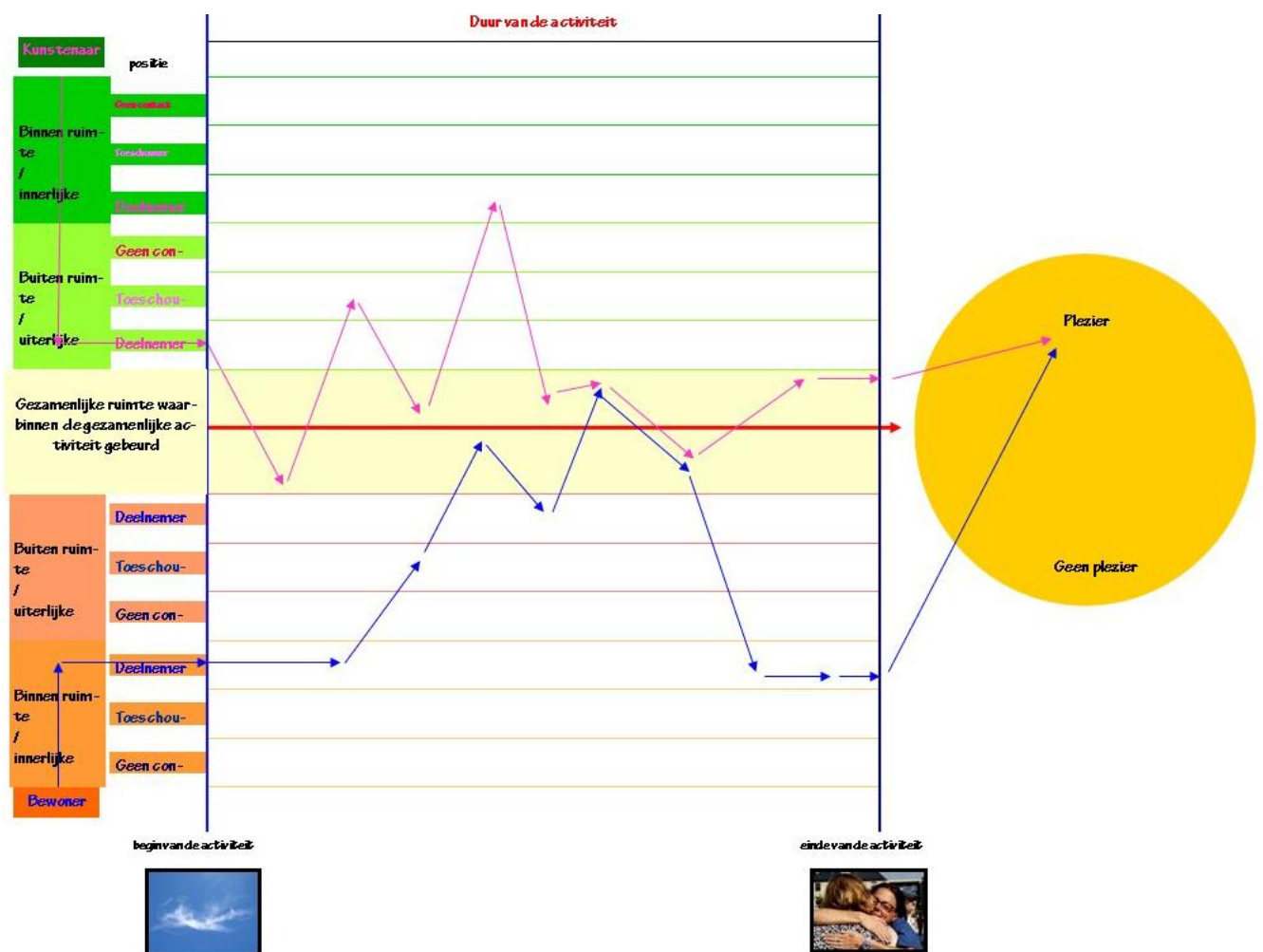
- * waarom zou ik wel de bewoners doen die actief meedoen en niet de bewoners die verder in de ruimte aanwezig zijn?
- * waar moet ik aan voldoen?

Langzamerhand is het tot de kunstenaars doorgedrongen dat het verzamelen van woorden en beelden gekozen door bewoners aan hen was om te doen. Er waren geen voorschriften 'hoe' het te doen. Ik had ze niet en zij ook niet, dus was het 'het' meest eerlijke om af te spreken:

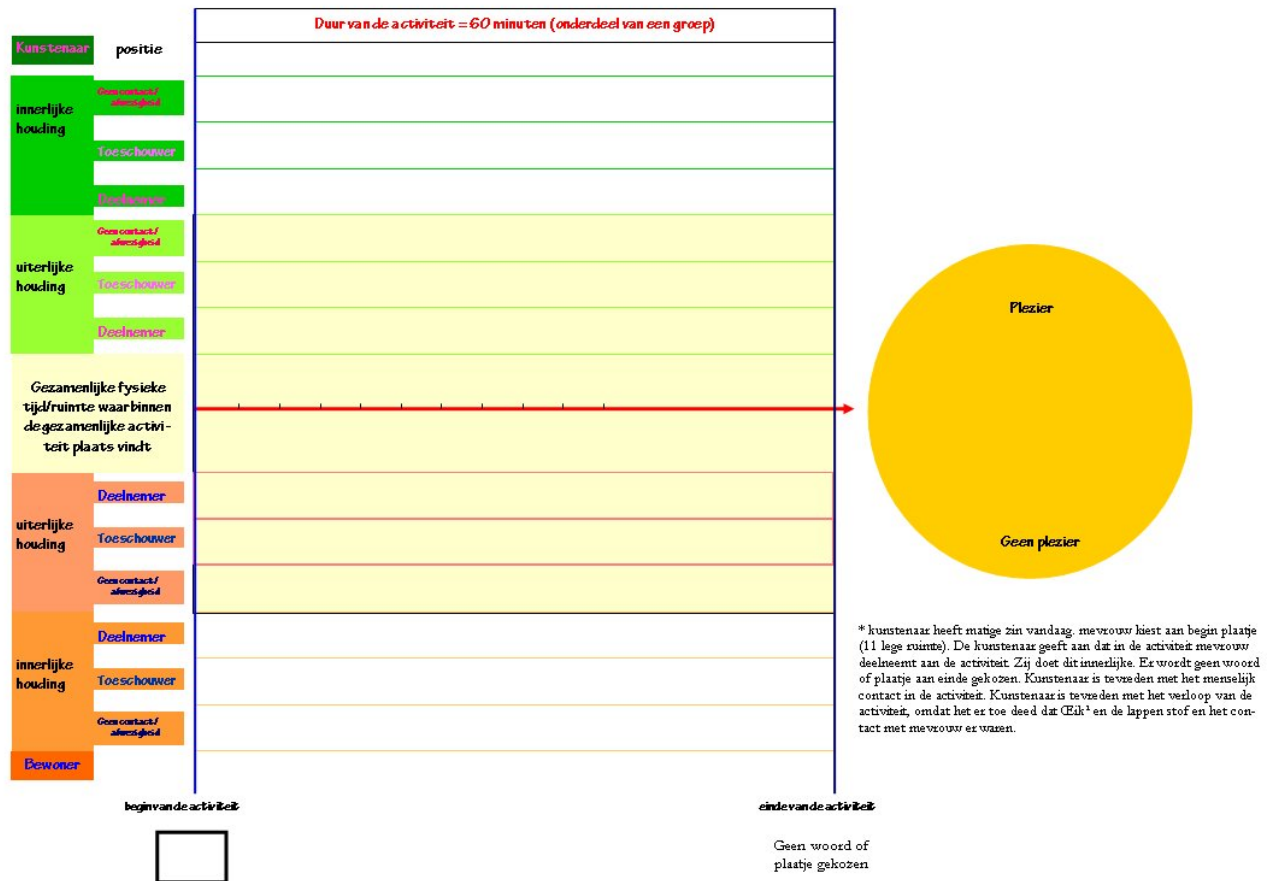
- * volg je impuls m.b.t. je creatieve activiteit en betrek het onderzoek daarin,
- * doe wat praktisch en sociaal mogelijk is,
- * beslis zelf 'hoe' je het doet. Dit was vaak moeilijk te accepteren omdat men 'beelden' en meningen had over wat een onderzoek moet zijn.
- * subjectiviteit is een gegeven. Hierop kwam naar voren, 'dan is het niet meer objectief'. 'Juist, zo het precies, want we willen in kaart brengen wat er leeft'.

Deze antwoorden gaven opluchting en bewegingsmogelijkheden op de werkvloer.

Hieronder ziet u hoe de creatieve activiteit er uit ziet vanuit het perspectief van onderzoek.

Voorbeelden uit onderzoek

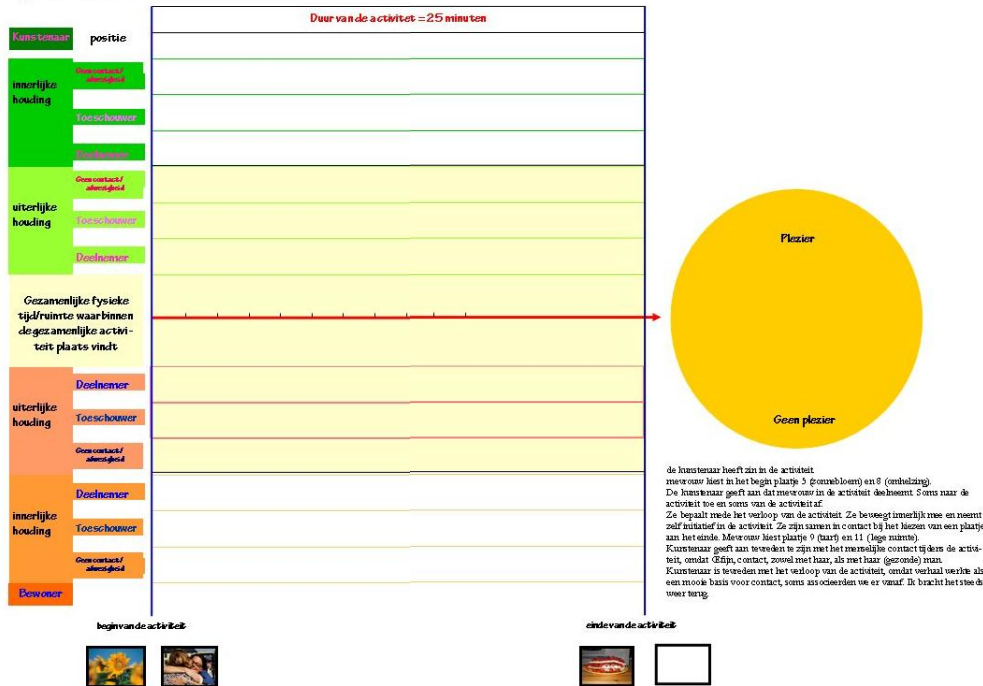
1ste voorbeeld

* Kunstenaar heeft matige zin vandaag. Mevrouw kiest aan begin plaatje (11 lege ruimte). De kunstenaar geeft aan dat in de activiteit mevrouw deelneemt aan de activiteit. Zij doet dit innerlijk. Er wordt geen woord of plaatje aan het einde gekozen. Kunstenaar is tevreden met het menselijk contact in de activiteit. Kunstenaar is tevreden met het verloop van de activiteit, omdat het er toe deed dat 'ik' en de lappen stof en het contact met mevrouw er waren.

Uitleg: Op grond van dit voorbeeld kun je het verloop van de activiteit in beeld brengen.

innerlijke houding kunstenaar: matig enthousiast. Op de werkvloer (gezamenlijke fysieke tijdruimte waarbinnen de gezamenlijke activiteit plaats vindt) aangekomen, moet de kunstenaar deelnemen en is fysiek aanwezig. Mevrouw is ook fysiek in de ruimte aanwezig kiest een plaatje. Zij doet innerlijk met de activiteit mee, is betrokken daarom is zij innerlijk deelneemster, echter aan de uiterlijke houding is dit niet te merken, is uiterlijk meer toeschouwer. Schijnbaar is de verbinding tussen innerlijke en uiterlijke houding lossier bij deze bewoonster. De kunstenaar geeft aan dat 'het' er toe deed.

Vergevens activiteit verhaal vroedzinn
 Uitgevoerde activiteit verhaal vroedzinn

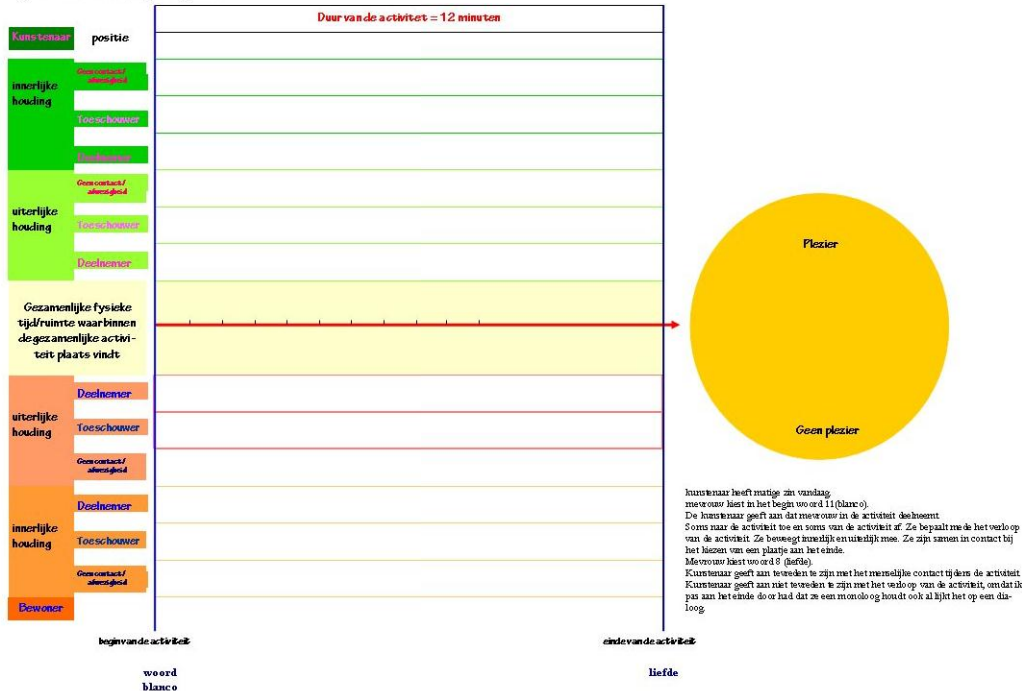

2de voorbeeld

* De kunstenaar heeft zin in de activiteit. Mevrouw kiest in het begin plaatje 5 (zonnebloem) en 8 (omhelzing). De kunstenaar geeft aan dat mevrouw in de activiteit deelneemt. Soms naar de activiteit toe en soms van de activiteit af. Ze bepaalt mede het verloop van de activiteit. Ze beweegt innerlijk mee en neemt zelf initiatief in de activiteit. Ze zijn samen in contact bij het kiezen van een plaatje aan het einde. Mevrouw kiest plaatje 9 (taart) en 11 (lege ruimte). Kunstenaar geeft aan tevreden te zijn met het menselijke contact tijdens de activiteit, omdat 'fijn, contact, zowel met haar, als met haar (gezonde) man'. Kunstenaar is tevreden met het verloop van de activiteit, omdat verhaal werkte als een mooie basis voor contact, soms associeerde we er vanaf. Ik bracht het steeds weer terug.

In dit voorbeeld is mevrouw zowel deelnemster met innerlijke als uiterlijke houding, zo ook de kunstenaar. Aan de keuze van de plaatjes kun je zien dat er een gebeurtenis heeft plaats gevonden, welke tot beider tevredenheid heeft geleid.

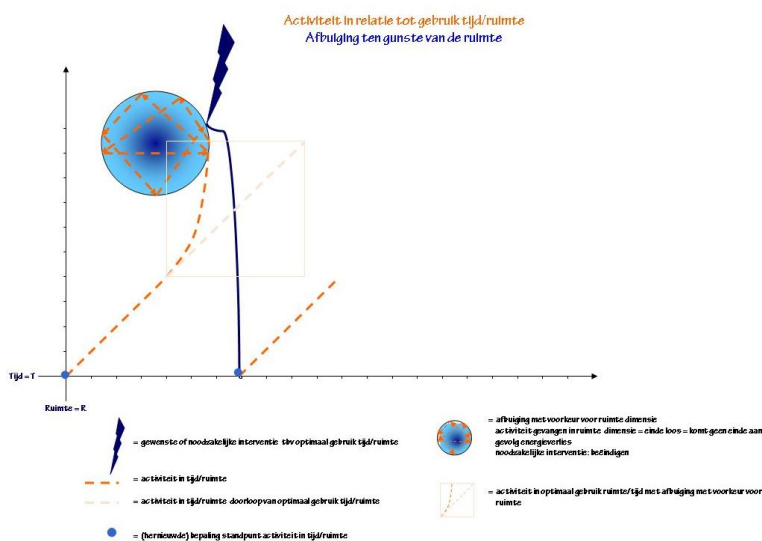
Vorgewone activiteiten behouden de meeste actieve activiteiten hun voorkeursplekken en tengeren telkens

3de voorbeeld

* Kunstenaar heeft matige zin vandaag. Mevrouw kiest in het begin woord 11 (blanco). De kunstenaar geeft aan dat mevrouw in de activiteit deelneemt. Soms naar de activiteit toe en soms van de activiteit af. Ze bepaalt mede het verloop van de activiteit. Ze beweegt innerlijk en uiterlijk mee. Ze zijn samen in contact bij het kiezen van een plaatje aan het einde. Mevrouw kiest woord 8 (liefde). Kunstenaar geeft aan tevreden te zijn met het menselijke contact tijdens de activiteit. Kunstenaar geeft aan niet tevreden te zijn met het verloop van de activiteit, omdat ik pas aan het einde door had dat ze een monoloog houdt ook al lijkt het op een dialoog.

In dit voorbeeld wordt helder dat kunstenaar innerlijk en uiterlijke houding niet met elkaar in overeenstemming zijn bij aanvang. Mevrouw is in innerlijke en uiterlijke houding aanwezig en vormt mede de activiteit. Zij gaat van een blanco plaatje in begin naar een woord (liefde) aan het einde. De kunstenaar realiseert zich dat hij een gebeurtenis heeft meegemaakt samen met bewoonster, maar welke eigenlijk? Mevrouw eindigt meer in de richting van 'plezier' en de kunstenaar meer in de richting van 'matig plezier'. Activiteit was 'verhaal'. Wat is er gebeurd?

Mevrouw heeft samen met de kunstenaar een afbuiging in de richting van de ruimte gemaakt. Mevrouw heeft dit als plezierig ervaren en de kunstenaar is er aan het einde zich van bewust geworden. Dus beter is

het hier te zeggen: mevrouw was actief in uiterlijke houding en in innerlijke houding, echter deze bleken niet gestroomlijnd. Mevrouw was in innerlijke en uiterlijke houding deelneemster en de kunstenaar beseft dat hij i.p.v. deelnemer, toeschouwer was geweest.

Het vaak niet gestroomlijnd zijn van innerlijke en uiterlijke houding bij bewoners en de ervaringen hiermee bij de kunstenaars, creëerde als vanzelf de noodzaak om informatie te verstrekken over de verschillende ziektebeelden. Vaak kwamen kunstenaars ook moeizaam los van de atmosfeer van soortgelijke ervaringen als beschreven in dit voorbeeld.

In dit kader is er een actie ondernomen door de onderzoeksgroep n.l. het toesturen van informatie over verschillende ziektebeelden (zie bijlage) en een huiswerkopdracht.

Opdracht:

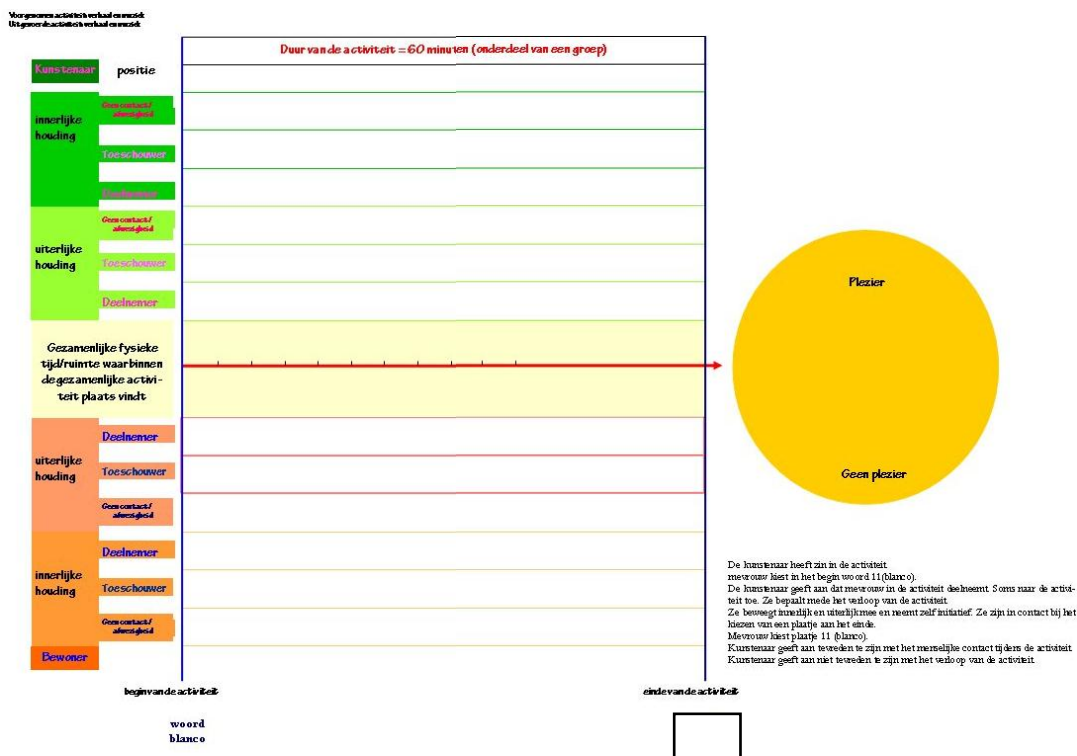
Neem waar of je voor, tijdens of na het werken op de werkvloer verschijnselen hebt die lijken op één van de boven beschreven ziektebeelden. Noteer deze steeds. Graag met datumvermelding, dit in het kader van, het mogelijk kunnen waarnemen, wat de dynamische ontwikkeling is.

Wat heb je waargenomen aan verschijnselen, die lijken op de boven beschreven ziektebeelden bij (een) bewoner(s)? Noteer deze met datumvermelding

Heb je gebruik kunnen maken van je waarneming? Wat was daarvan het gevolg voor jezelf en/of voor de ander?

Graag waarnemingen en bevindingen meenemen naar de 2de opleidingsdag.

Kunstenaars werden in de loop der tijd door deze informatie, waarnemen en oefenen steeds onafhankelijker van deze ziektebeelden en konden zich zelfstandiger begeven op de werkvloer meer service gericht naar bewoners en de creatieve activiteit.

4de voorbeeld

* De kunstenaar heeft zin in de activiteit. Mevrouw kiest in het begin woord 11 (blanco). De kunstenaar geeft aan dat mevrouw in de activiteit deelneemt. Soms naar de activiteit toe. Ze bepaalt mede het verloop van de activiteit. Ze beweegt innerlijk en uiterlijk mee en neemt zelf initiatief. Ze zijn in contact bij het

Onderzoeksvraag aan bewoners 'welke plaatje of welk woord past (op dit moment) bij u.

Leuk, om te weten is, welke vraag daadwerkelijk is gesteld door de kunstenaars aan bewoners. Dit in het kader van het zelf mogen zoeken naar het 'Hoe' doe je dit onderzoek!

* hoe is het met u vandaag? Welk plaatje/ woord past erbij.

* welk plaatje past het meest bij u!

* welk plaatje of woord past bij u nu? welk plaatje of woord kiest u?

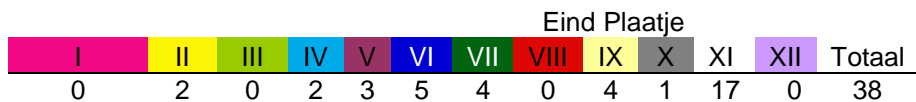
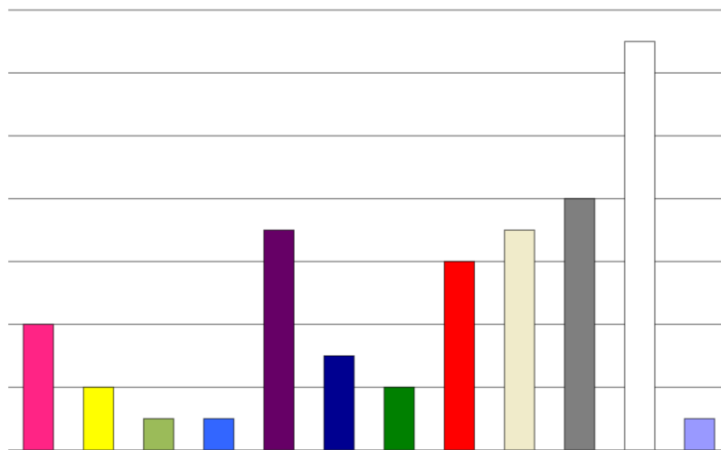
* wilt u hiernaar kijken en er één uitkiezen die u het meeste aanspreekt?

* welk plaatje vindt u mooi? Welk plaatje kiest u nu? Welk woord past bij u/ kiest u nu?

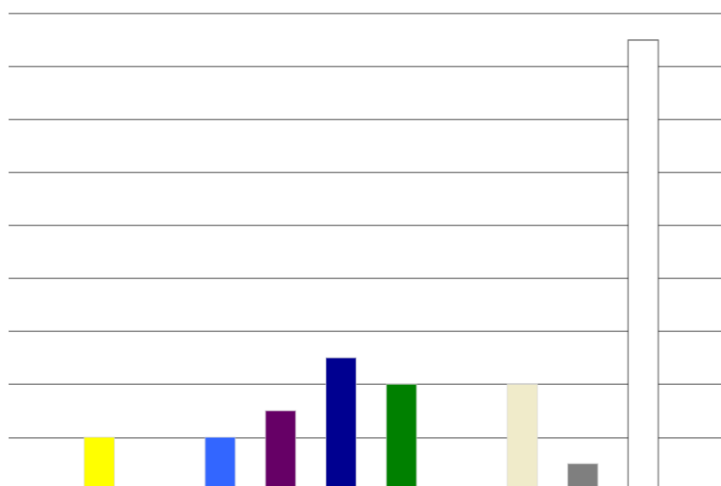
* hoe voelt u zich? (ik noem de woorden op)en 'Als welk plaatje voelt u zich?'

- I lucht
- II woestijn
- III zee
- IV kat
- V zonnebloem
- VI watertunnel
- VII brug
- VIII omhelzing
- IX taart
- X lava
- XI blank
- XII mensenmassa

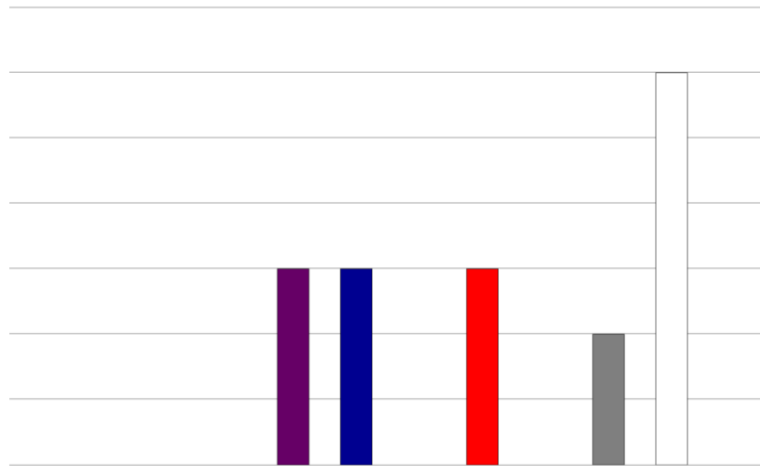

- I lucht
- II woestijn
- III zee
- IV kat
- V zonnebloem
- VI watertunnel
- VII brug
- VIII omhelzing
- IX taart
- X lava
- XI blank
- XII mensenmassa

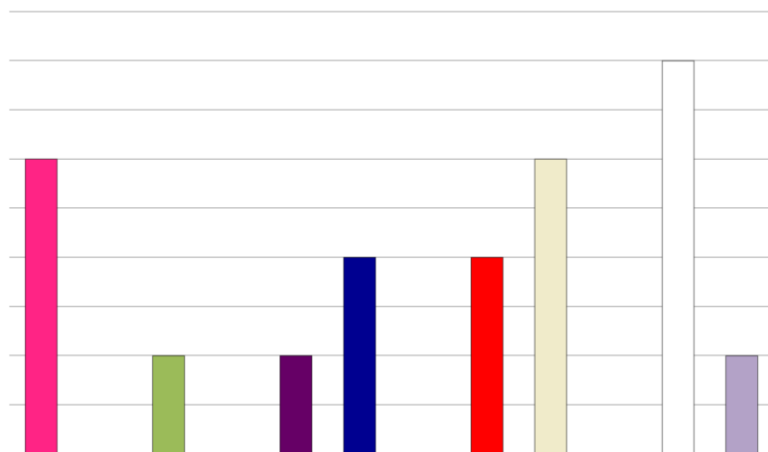
Begin Woord												
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totaal
0	0	0	0	3	3	0	3	0	2	6	0	17

- I vluchtig
- II uitgedroogd
- III sereen
- IV gemakkelijk
- V uitbundig
- VI opgesloten
- VII beklemd
- VIII liefde
- IX feestelijk
- X uitbarsting
- XI blanco
- XII veel

Eind Woord												
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totaal
3	0	1	0	1	1	0	2	3	0	4	1	17

- I vluchtig
- II uitgedroogd
- III sereen
- IV gemakkelijk
- V uitbundig
- VI opgesloten
- VII beklemd
- VIII liefde
- IX feestelijk
- X uitbarsting
- XI blanco
- XII veel

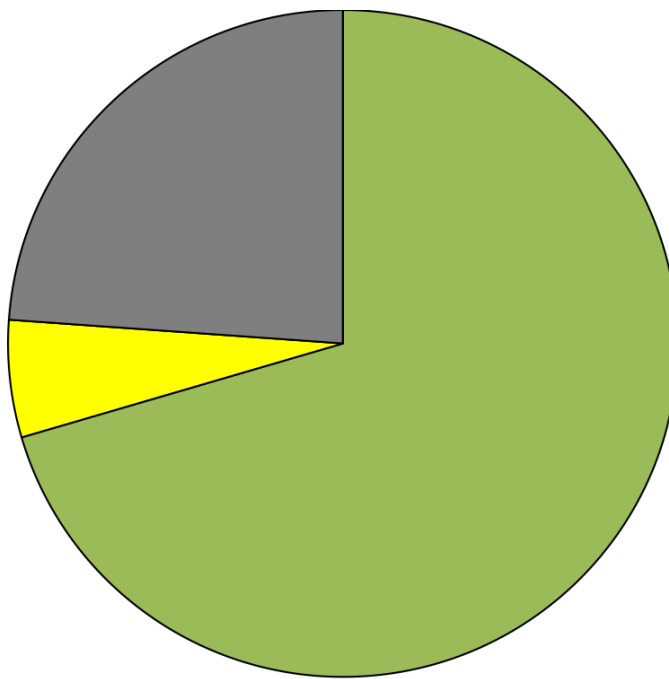

* 76,4 % van de in het begin deelnemende bewoners kiest aan het einde van de activiteit weer een plaatje of woord .

Hoe was het met het contact gesteld tussen kunstenaar en bewoner in het begin en op het einde van de activiteit?

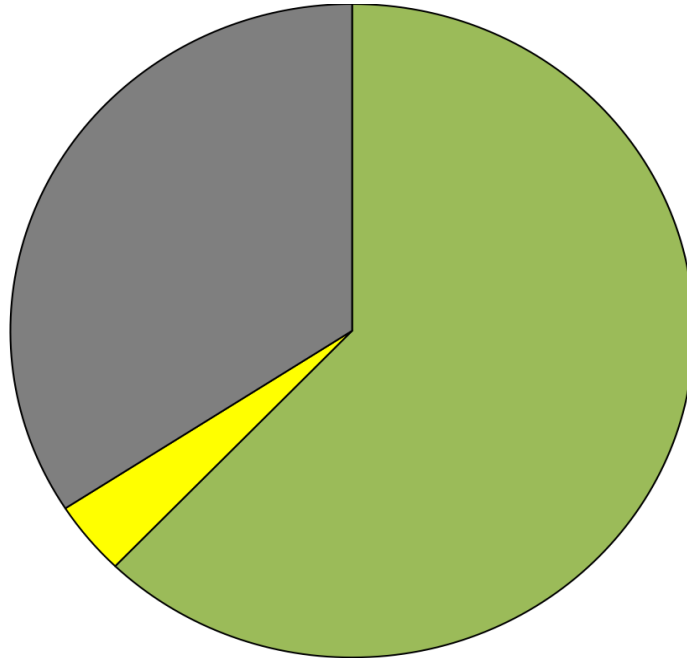
Contact met bewoner/ ster tijdens welk plaatje of welk woord past bij u in het begin?

In contact I	Geen contact II	Niets III	Totaal
62	5	21	80

Contact met bewoner/ster tijdens welk plaatje of welk woord past bij u aan het einde?

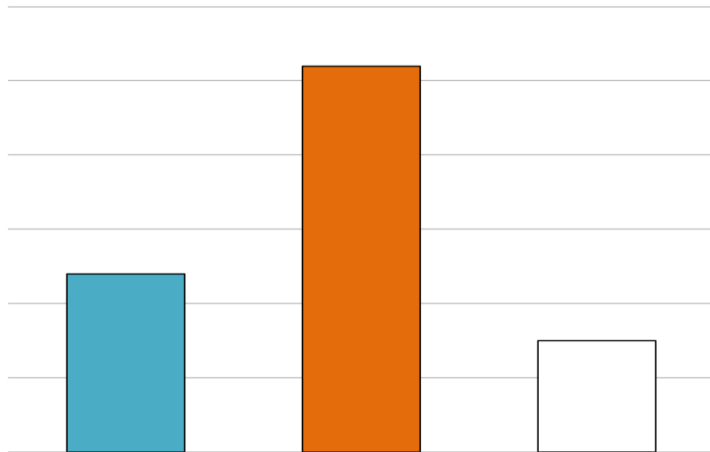
In contact I	Geen contact II	Niets III	Totaal
51	3	28	82

Resultaten in grafieken weergegeven m.b.t. de verschillende vragen

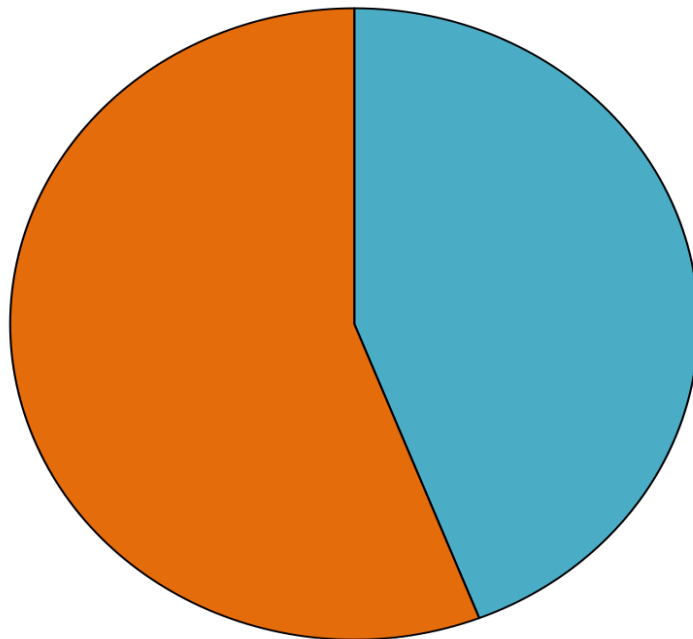
Je voorgenomen activiteit?

Individueel I	Groep II	Open III	Totaal
24	52	15	91

Je uitgevoerde activiteit?

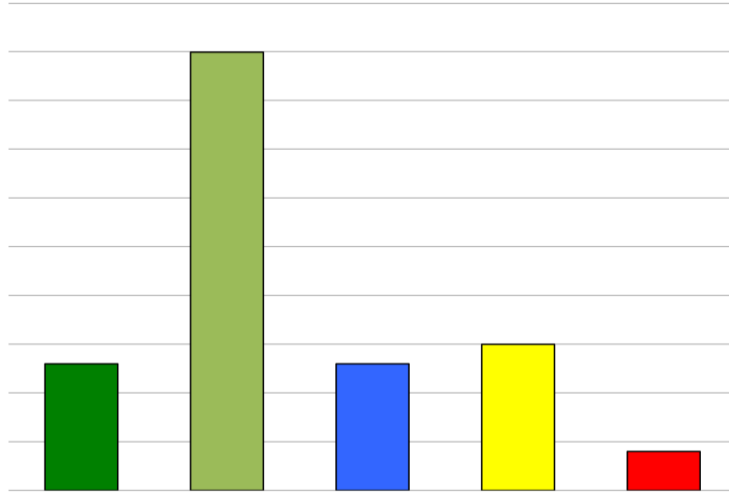
Individueel I	Groep II	Totaal
41	52	93

De 'open' voorgenomen activiteiten zijn alle individuele activiteiten geworden.

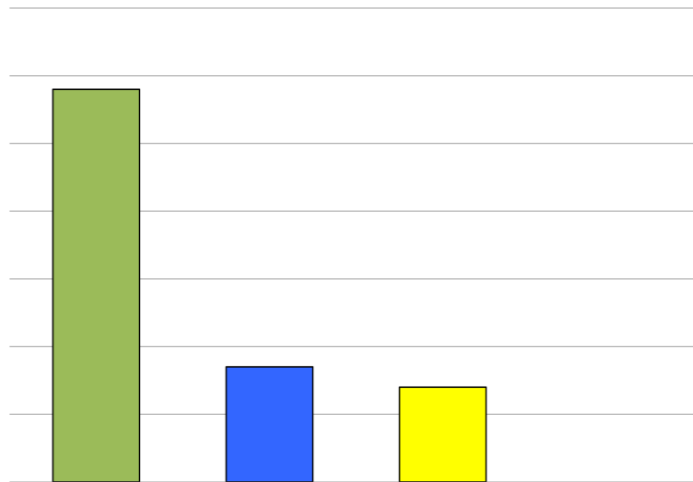
Heb je zin in je activiteit vandaag?

<i>Veel zin</i> I	<i>Ja</i> II	<i>Gewoon</i> III	<i>Matig</i> IV	<i>Nee</i> V	Totaal
13	45	13	15	4	90

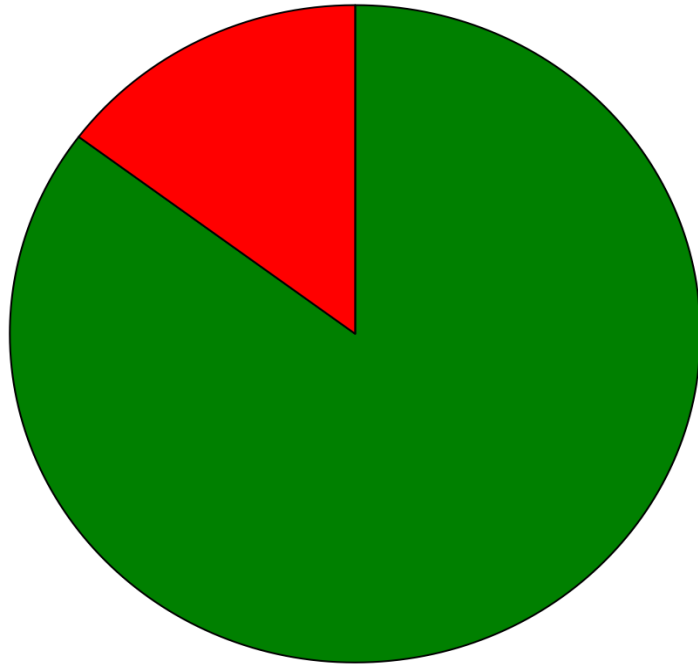
Je contact met bewoner/ ster bij binnenkomst?

<i>Goed</i> I	<i>Gewoon</i> II	<i>Moeizaam</i> III	<i>Geen contact</i> IV	Totaal
58	17	14	0	89

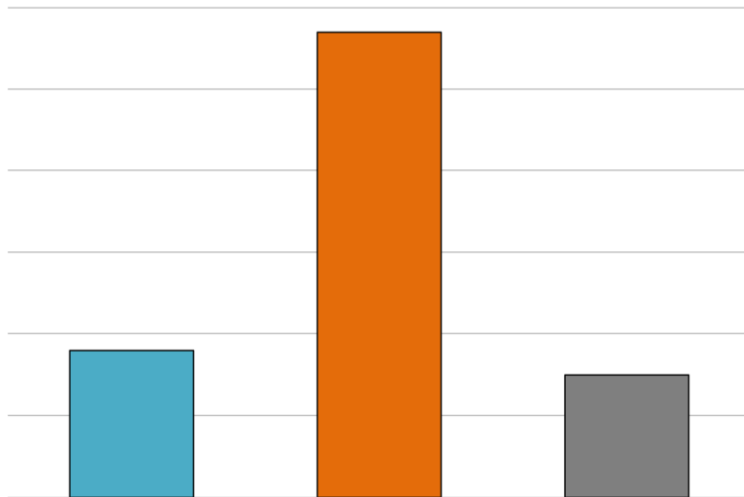
Neemt bewoner/ ster deel aan activiteit?

Ja	Nee	Totaal
I	II	
75	13	88

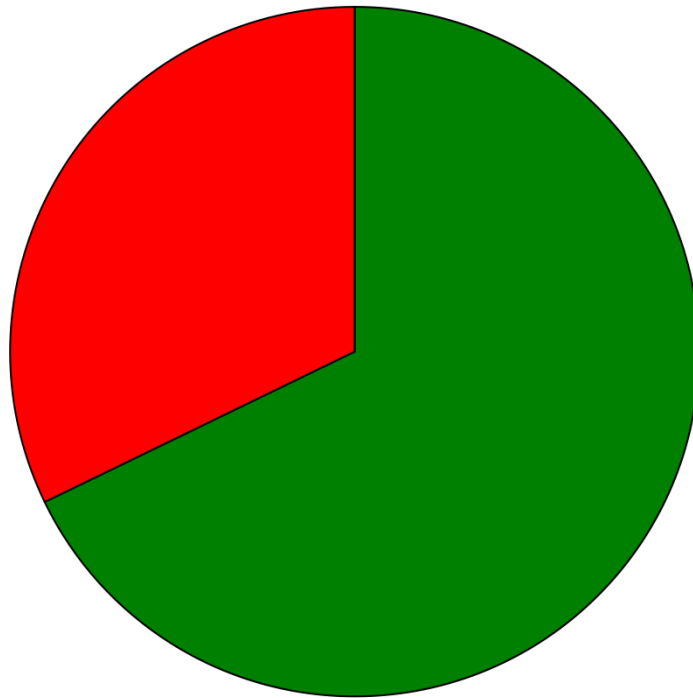
Hoe neemt bewoner/ ster deel aan jullie activiteit?

van af	naar toe	niets	totaal
I	II	III	
18	57	15	90

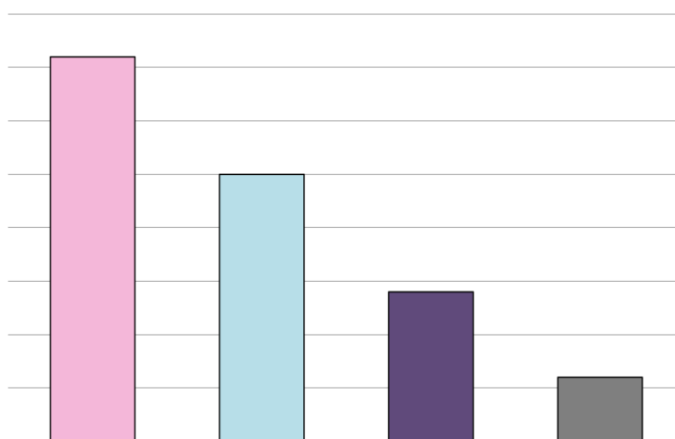
Bepaalt bewoner/ ster mede het creatieve proces?

ja I	nee II	Totaal
59	28	87

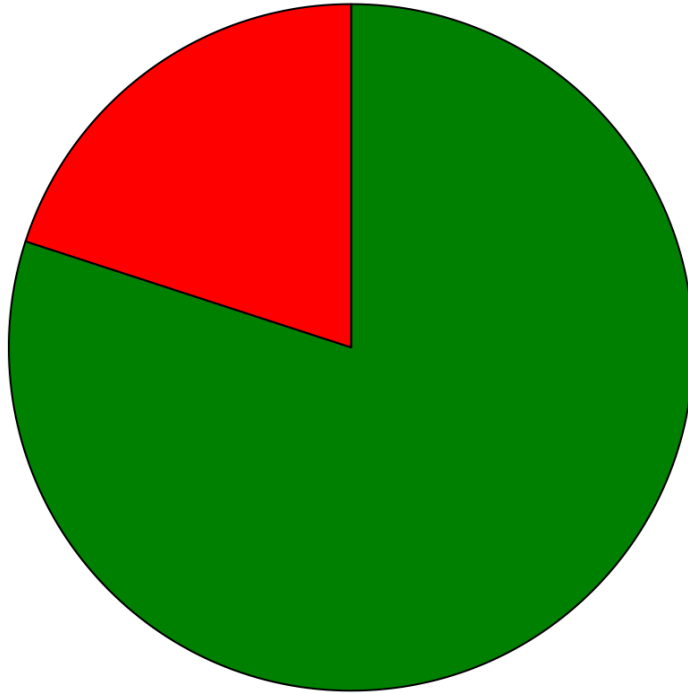
Op welke manier bepaalt bewoner/ ster het creatief proces?

Beweegt innerlijk mee I	Beweegt uiterlijk mee II	Neemt zelf initiatief III	Een niet gebeurtenis IV	Totaal
72	50	28	12	162

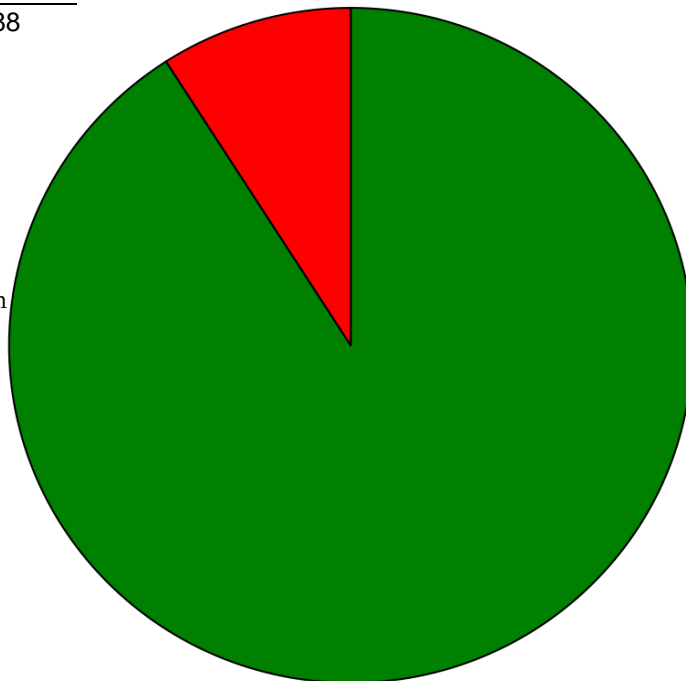
Ben je tevreden over het verloop van je activiteit?

<i>Ja</i>	<i>Nee</i>	
I	II	Totaal
72	18	90

Ben je tevreden over het menselijke contact binnen je activiteit?

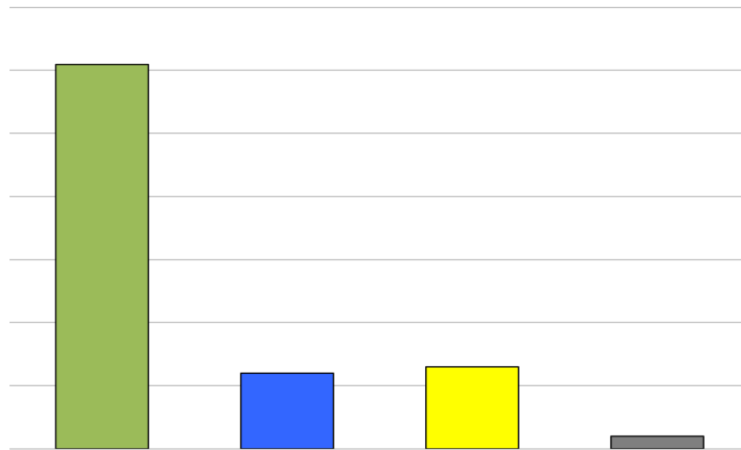
<i>Ja</i>	<i>Nee</i>	
I	II	Totaal
80	8	88

Deze verlopen kunnen dus van elkaar verschillen!

Je contact met bewoner/ster bij weggaan?

Goed I	Gewoon II	Moeizaam III	Geen contact IV	Totaal
61	12	13	2	88

nu we de resultaten van het onderzoeksveld gegeven hebben is het tijd aandacht te besteden aan de eindevaluatie van het gehele project. Deze hebben in juni plaats gevonden.

Om te weten te komen of een onderzoek succesvol is geweest of niet en wat 'men' eraan heeft beleefd, moet er een eindevaluatie plaats vinden. Dit heb ik gedaan a.d.h.v. van de door ons vooraf gemaakte uitgangspunten en doelen.

Hieronder kunt je lezen welke dat waren en wat kunstenaars en collega 's hierop zeggen in hun verslagen.

Uitgangspunt van dit onderzoek is:

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf

Doel van dit onderzoek is:

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
  - De maten waarin zij met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
  - De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
  - Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
  - Zicht krijgen op de verschillende dynamieken welke werkzaam zijn in een creatief proces, zowel individueel als in een groep
  - Deze informatie gebruiken ter bevordering van zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid van de beiden onderzoeksgroepen
  - Deze door kunstenaars en bewoners verzamelde informatie gebruiken ter bevordering van zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid familie en personeel in contact en kunstzinnige activiteiten met de bewoners
  - Deze informatie omwerken tot een rapport voor mensen werkzaam in dit werkgebied.
-

Kunstenaars evaluaties

Margreet Derks, 10 juni 2009

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er uiterlijk aan hebt waargenomen als innerlijk bij jezelf.

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

De twee blaadjes met woorden en afbeeldingen vond ik niet praktisch (niet handzaam) werken. Welke blaadjes geef je aan de bewoner? Twee tegelijkertijd aangeven werkt niet. Naast elkaar op tafel leggen werkte ook niet, want dan ziet de bewoner het niet goed. Ik keek naar waar de bewoner zich in eerste instantie op richtte: die met de woorden of die met de afbeeldingen. Dan koos ik ervoor om met dat betreffend blad door te gaan.

- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

Ik moest wennen aan het blad waarop je vooraf en achteraf de activiteit invulde. In het begin ging ik na de activiteit en voor de volgende activiteit het invullen, omdat ik anders weer vergeten was hoe het allemaal verlopen was omdat de indrukken in het begin met name erg veel waren. Gaandeweg lukte het me meer om aan het einde van de middag het in te vullen.

Ik heb geleerd om van te voren te peilen bij mezelf hoe ik erin stond (veel zin....nee) wat ervoor zorgde dat ik me meer bewust werd van mijn toestand.

Ik vond de vragen 'ben je tevreden....' prettige vragen omdat het me dwong om terug te kijken wat ik van de gebeurtenis vond door het te moeten gaan benoemen. Het innerlijk/uiterlijk meebewegen en het bewegen ernaar toe en ervan af heeft gaandeweg het ervaringstraject ervoor gezorgd dat ik het meer in het moment kon gaan zien. Het zijn wezenlijke handvaten in het moment dat ik nog meer zou willen oefenen. Ik heb van deze vragen geleerd!

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

De woorden/afbeeldingen vond ik niet werken. Ik heb gezien dat de bewoners er geen raad mee wisten.

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

Met name voor het begin van de activiteit vond ik het toch prettig om de woorden/afbeeldingen in te zetten. Ik had dan in een groepsactiviteit even een moment van 1 op 1 contact, alvorens het verder ging. Achteraf was het meestal niet meer gepast om dan nog eens een rondje te doen 1 op 1. Waarom deed ik dat niet? Omdat ik vrij laat in het traject pas heb ingezien dat het contact met deze doelgroep niet een normaal verloop heeft van ergens naar toe werken, dat het verloop van het contact vrij verbrokkeld is. Met dit inzicht zou ik nu makkelijker nog eens met de woorden/afbeeldingen komen bij iedere bewoner ter afsluiting van de activiteit.

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

Nee, maar voor mij is de activiteit het contact. Ik ben nog steeds niet zeker van het begrip 'activiteit' in deze.

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Heb je hier 3 waarnemingen over?

- Ik heb gevoeld: wat ben ik hier aan het doen? Dit bij een bewoonster die aan 1 stuk door snikte.
- Ik heb gevoeld: als ze maar niet denken dat ik hen niet serieus neem. Dit toen dochter en echtgenoot van een bewoonster op bezoek kwamen.
- Ik heb gevoeld: DIT is genieten, toen ik samen onder een lap stof met een bewoner liep te jammen, of toe een bewoner weer wist waar hij gelegerd was en wij in een gezamenlijke opluchting zaten van: 'Wauw, u weet het weer/nog !!!'.

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?

Kun je er 3 geven?

- Een bewoonster die niet praat maar van meet af aan alles volgde.
- Een bewoonster die het he-le-maal niets vond en zich innerlijk terugtrok
- Een bewoonster die genoot en als een sopraan het ene na het andere lied zong

- De maten waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn

Heb jezelf waarnemingen over de maten waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.

Eigenlijk geven de drie voorgaande voorbeelden aan dat er een scala is van de mate aan verbondenheid of niet. Het weglopen van de tafel is er 1 van een uiterlijke waarneming, de ogen sluiten en in slaap sukkelen is een andere uiterlijke waarneming. Wat overigens niets zegt over de innerlijke houding, of uuuh...??

Maar inderdaad is de mate van verbondenheid zeer gevarieerd en nu ik dit schrijf, realiseer ik dat het hier echt over gaat. Ik blijf het nog moeilijk vinden om als de houding van een bewoner afwijzend/nors/bozig is, om waar te nemen of de innerlijke houding ook zo is, en of deze wellicht verandert/beweegt...Da's een kunst om dat goed waar te nemen en in mijn eigen oordeelloosheid te blijven!!

- De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit

Heb je hier waarnemingen over gedaan?

Welke zijn deze

Als ik echt in verbinding met mezelf bleef, en echt in het moment eerlijk kon zijn, dan had dat zijn effect op het contact en dus ook met de activiteit (denk ik dan). Ik heb bijvoorbeeld de keer dat ik hoofddekse heb meegenomen, gevoeld dat het stroomde zonder iets te moeten, van zowel de bewoner als van mezelf..

Op het einde van elke middag kon ik heel goed waarnemen of het heeft gestroomd of niet. De ene keer kwam ik uitgelaten en blij terug, de andere keer 'in m'n hoofd' en een gevoel van 'mmmwa'.

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?

Ik blijf *activiteit* een moeilijk te plaatsen begrip vinden. Maar het aanwezig zijn en het contact aangaan heeft zeker verschil gemaakt.

Hartelijke groeten van Margreet

Ina Stockem

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er **uiterlijk** aan hebt waargenomen als **innerlijk** bij jezelf.

Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken

Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

De fotos meer dan de woorden.

Nee, het heeft niet uitnodigend gewerkt en het onderzoeksmateriaal was in het algemeen niet geschikt, omdat het onderzoek niet aansluit aan de creatieve activiteit en andersom.

* Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars

Was het behulpzaam in je leerproces?

Nee

Nee, het was meer een last in het leerproces, omdat mij die onderzoek te moeilijk lijkt voor die doelgroep en voor mijn innerlijke beleving ik hun ermee 'lastig' vel omdat te moeilijk voor hun.

* Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners

Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

Nee, omdat ze meestal door hadden dat het een onderzoek was en dat minder leuk vonden. En die vragen niet konden beantwoorden/ verstaan.

Ja, het was soms wel behulpzaam. Maar meestal mijn vraag: waarom moeten zij hier doorheen gaan? Het voelde alsof je iemand met dyslexie vraagt om voor 500 mensen een artikel in het openbaar te schrijven, dus confrontatie met dingen die nu niet meer gaan.

* Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit

Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

Ja, gaaf structuur aan de activiteit en een soort afgerondt basis. En kwam altijd weer terug dus biedt houvast.

Nee, het was latijd een extra uitdaging en soms moets ik letterlijk en figuurlijk achter iemand aan rennen om het onderzoek af te maken.

* Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf

Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

Soms

Als uitzondering wel, maar meestal wel erg gescheiden van mijn activiteit . Als of zij door hadden dat het een onderzoek was en als ik het vertelde, weerstand en afkeur als recatie. Niet echt een goede start voor de activiteit..

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

* Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.

Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Heb je hier 3 waarnemingen over?

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?

Kun je er 3 geven?

Waarneming eigen houding

1. angst en oonmacht. Mensen zien zitten en de confrontatie met: we gaan allemaal dood. Hoe kan ik vreden sluiten met de dood?
2. Verbondenheid en vrede. Het maakt niet uit in welke toetsnd je lijf, ziel en geest is, we zijn on the move, laten we elkaar daarin vinden en ontmoeten en trosten. We zijn eenzaam en we sterven alleen maar misschien kan mij/ jo/ ons iemand vasthouden en strelen en trosten? We delen.
3. Spel/uitdaging/ plezier.Hoe kunnen wij samen een leuke plezierige spannmende tijd met elkaar hebben? Wat heeft die bewoner van me nodig op dat moment?

Waarneming innerlijke houding houdingen bewoners

1. angst, bijna paniek. Je treedt iemand tegemoet en diegene denkt: 'Wie is die man? Moet ik hem kennen? Wat verwachten ze van mij? Ik weet niet wat ik moet doen en ik heb het gevoel dat ik het wel zou moeten weten!'
  2. plezier. Er gebeurt iets buiten de dagelijkse routine, de cliënt heeft het gevoel er deel van uit te maken en geniet ervan.
  3. woede, frustratie. Boos op de eigen situatie en het onvermogen eraan te ontsnappen. Opgesloten en aan tafel gezet naast een vrouw die continu scheetgeluiden maakt.
- De maten waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
Heb jezelf waarnemingen over de maten waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.
    1. sterk: wederzijdse herkenning met vertrouwen dat je bij die persoon jezelf kunt zijn
    2. gefrustreerd: we reiken beide naar elkaar toe maar we spreken een andere taal en begrijpen niet.
    3. zoekend: de cliënt is passief en kunstenaar zoekt naar een ingang, het begin van enthousiasme.
  - De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
Welke zijn deze

een goede verbinding levert vrijheid op – je kan allerlei verschillende dingen doen en het is goed.

een gefrustreerde verbinding kost de meeste energie, meer nog dan zoeken. Met zoeken heb je de regie en de keuze om los te laten en ergens anders naar toe te gaan. Als de ander duidelijk reageert en jou iets probeert duidelijk te maken wil ik dat ook begrijpen.

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
- Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?
de bindende kracht van muziek. Als meerdere mensen meezingen, is het feest voor iedereen

- De binden kracht van aanraking en beweging/ mensen in beweging zetten.
  - momenten van verbondenheid. Moeilijk in woorden te omschrijven. Iemand vasthouden en omhelsen. Zonder worden communiceren. Een lot delen, maar de pijn in de schoonheid kunnen zien en andersom.
  - de inktvlek: als je bij een individuele activiteit iets opvallends doet wekt dat belangstelling bij de mensen eromheen. Om vervolgens op zo'n omstander af te stappen geeft een stapeffect: je (bewoner) bent al nieuwsgierig en dan komt de actie naar je toe. Heel bevredigend.
-

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er **uiterlijk** aan hebt waargenomen als **innerlijk** bij jezelf.

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

Ik vond de informatie vooraf interessant, de rapportage over het voorafgaande onderzoek en de conclusies daarover. Ook de extra informatie over de verschillende vormen en stadia van aan dementie gerelateerde ziektebeelden/verschijnselen. Wat betreft de vragenformulieren mbt de activiteit, deze gaven mij een duidelijk kader waarbinnen ik op sobere wijze het begin, midden en einde van een activiteit opnieuw kon ervaren na afloop daarvan (wat wilde ik, met wie, wat heb ik gedaan, wat kwam er uit, waar en wanneer? Duidelijke meetpunten en droge observaties die ik kon noteren). Tegelijkertijd heel beperkend. Prettig vond ik dat de vragen heel neutraal geformuleerd waren.

- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

Het feit dat ik meedeed aan een onderzoek en wist dat ik na afloop daar verslag van moest doen, gaf mij een extra bewustzijnslaag, zoals een recensent die naar een concert of theatervoorstelling gaat zich bewust blijft van zijn eigen observatie, waarneming, beleving, (on)betrokkenheid. Voor mij maakte het mijn deelname en bijdrage aan het onderzoek van belang, niet vrijblijvend en waardevol. Ik ging ook nadenken over de invloed van het onderzoek op de *flow* van de werkelijke activiteiten. Op de werkvloer was het voor het creatieve proces niet altijd handig dat er vooraf en achteraf vragen moesten worden gesteld aan de bewoners (dmv de woordenlijst en plaatjes). Maar ik voelde niet een weerstand tov dit *format*.

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

Het gaf wel een soort gerichtheid en directheid aan mijn optreden, maar ik denk eerlijk gezegd dat dat eerder aan mijn voorgenomen activiteit en het bij me hebben van mijn koffertje te maken had. Soms stonden de verplichte onderzoeksvragen een spontaan contact met de bewoners in de weg, omdat ik eerst nog moest zoeken naar die vragenlijst en plaatjes die ik niet zo snel uit mijn koffer kon toveren. Timing is ook hier een belangrijke factor. Er komt natuurlijk altijd een nieuw moment. Het koffertje fungeerde meer als excuus voor een geoorloofde missie die ik had of het eventueel kunnen vergeten van mijn eigen verlegenheid, timiditeit ten op zichte van een ontmoeting, situatie etc. De vragenstellen voelde soms een beetje onhandig, omdat ik het materiaal niet toereikend vond binnen de individuele situatie. Tegelijkertijd denk ik dat de vragen stellen aan de bewoners ongeacht hun communicatieve mogelijkheden mijn gevoel versterkte dat ik ze hoe dan ook serieus nam in hun eigen beleving of ik die nu kon volgen of niet.

Wat betreft de vormgeving van de woordenlijst en plaatjes mbt de bewoners, denk ik dat deze wel voor verbetering vatbaar is. Het aantal woorden op de woordenlijst mag ingekort, de letters groter. De plaatjespagina is ook te vol en de plaatjes zijn te klein. Mijn advies is: beperk het aantal woorden en plaatjes en verander de vorm van een A4 per vragenlijst/ plaatjeslijst in een aantal geplastificeerde A5jes

met ronde hoeken die je makkelijk in de hand kan geven, met per A5je één of hooguit drie woorden en één plaatje. Vooral de plaatjes waren, hoewel divers, zelfs voor mij moeilijk waarneembaar en te klein. Je zou ook nog meer op tast gericht materiaal kunnen ontwikkelen. Dan denk ik aan soorten materiaal: bv grof (schuurpapier bv), zacht (spons, dons bv), dun, dik, maar ook iets met temperatuurverschillen (warm, koud), misschien zelfs iets met geluiden/muziek. Moeilijkheid daarbij is natuurlijk hoe je de parameter bepaald. Is wat de onderzoekers als aangenaam/onprettig bepalen ook voor de doelgroep aangenaam/onprettig?

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
[Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?](#)

Het gaf mij een duidelijk start- en eindpunt, ik probeerde dat ook te integreren in mijn creatieve activiteit, herhaaldelijk door een gong te luiden bij zowel het begin als de afsluiting van het creatieve gedeelte. Daarvoor en daarna stelde ik dan mijn (onderzoeks)vraag aan de hand van de woordenlijst en plaatjes

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
[Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?](#)

Nee, niet altijd. Het stond de *flow* soms in de weg. Mooie kansen moest ik soms laten liggen. Zie ook mijn verslagen van de sessies en hierboven.

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
[Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?](#)

[Heb je hier 3 waarnemingen over?](#)

1. Ik heb wel degelijk rekening gehouden met mijn persoonlijke grenzen en manier van omgaan met mensen in het algemeen. In principe wilde ik contact met een bewoner of een groep bewoners die ik bewust of onbewust uitzocht. Ik merkte ook een zekere mate van weerstand of behoedzaamheid bij mezelf tov bepaalde bewoners. Ik had aanvankelijk angst om met bewoners te werken die de hele tijd in een bepaalde fysieke of verbale herhalingsdwang zaten of heel erg passief leken – slapend in bed. Dat had ook te maken met de energie die ik daarbij voelde, ik ervoer het soms als heel agressief. Misschien kreeg ik wel een klap, dus een vermoeden van fysiek dreiging. Of ik dacht: wat moet ik hier mee, ik krijg toch geen contact. Dus een gevoel van machteloosheid en denken dat ik iets aan iemands situatie moet veranderen. Dat ik niet aan deze voorwaarde kan voldoen.

Een ander voorbeeld hiervan is dat ik een meneer die ik zal aanduiden als meneer flirtkont meteen als zodanig registreerde en dat ik die bewust in een niet seksueel geconnoteerde rol betrok, omdat ik geen zin had in zijn te pas en onpas seksueel getinte opmerkingen, hoe onbewust geuit ook. Toch heb ik deze meneer niet minder betrokken in een activiteit. Ik realiseer me dat ik me ook onder deze omstandigheden meer tot de een dan de ander aangetrokken voel.

2. Ook ben ik me gedurende het onderzoek bewust geworden dat ik niet alleen iets hoeft te brengen, iets mee te nemen – super voorbereid of onvoorbereid- dat ik niet mijn aanwezigheid hoeft te rechtvaardigen (heel existentiële vragen – wat doe ik hier?) – maar dat de bewoner(s) mij ook iets te geven hebben, in hun aan- en afwezigheid. Dat het feit dat we elkaar ontmoeten in dezelfde ruimte al een creativiteit op zich is. Dit besef maakt(e) het allemaal veel lichter.
3. Een ander inzicht: in het begin was ik heel duidelijk vormgericht, vanuit artistiek oogpunt – ik wilde gewoon een aantal dingen uitproberen met de disciplines – later, in de tweede helft van het onderzoek, ben ik meer vanuit mijn aanwezigheid als persoon - kunstenaar of niet - gestart. Het tijd nemen voor *in tunen* en bewust ontmoeten en groeten werd steeds belangrijker. Het werkelijk waarnemen van de ander en wat er wel of niet tussen mij en die ander is. Het is een soort innerlijke zachtheid, een innerlijke normenvrijheid. Hiermee werd het contact intiemer of onvoorwaardelijker.

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?
Kun je er 3 geven?

Ja, bewoners kunnen: 1. niet reageren, wel reageren, mee bewegen of niet mee bewegen op een prikkel van buitenaf (in dit geval van mij).

2. initiëren door mijn stimulans of aanwezigheid en/of creëren.

3. Zich afkeren van een activiteit, zich richten op een activiteit, geactiveerd worden, participeren in een groepsdynamiek (aangestoken worden door de groep of een individu). Aangeven dat het genoeg is.

Bij een meebewegen: in fysieke houding veranderen, in hun tot dan toe gemanifesteerde gedrag veranderen, ergens mee stoppen en even 'vrij' worden, luisteren ipv eindeloos een zelfde woord of zin herhalen in combinatie met een fysieke kramp: er is ruimte voor stilte, het moment.

- De maten waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
Heb jezelf waarnemingen over de maten waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.

1. Als ik rekening houd met iemands weerstand tot actieve ipv observerende deelname aan een bepaalde activiteit, dus deze houding respecteer wordt mijn aanwezigheid ook gerespecteerd. Uiteindelijk voelt iemand dan de ruimte op een bepaald moment toch op zijn of haar wijze in de activiteit te stappen.
2. Ingaan op wat er is en niet prestatiegericht bezig zijn - dat er theateraal gezien iets moet gebeuren – is bevrijdend voor beide partijen.
Als ik luister naar de ander, kan ik ook mezelf horen.

Niets is ook goed: dus niet van te voren bepalen wat een goede ontmoeting is en wat niet.

3. Het erkennen van de feitelijke situatie (u kunt inderdaad niet weg), het niet negeren van de werkelijkheid, maar daar niet in blijven hangen, geeft ruimte aan de actuele gevoelens van de bewoner en een opening voor een nieuwe inbreng van mijn kant. Van passiviteit naar activiteit: er iets van maken. Wat niet verandert kan worden is en mag er zijn en het ontdekken dat er wel leven is, activiteit mogelijk is binnen de situatie. We zijn beiden niet verantwoordelijk voor het opgesloten zijn, maar kunnen wel invloed hebben hoe we doen/beleven in de situatie door in het moment, het nu te zijn. Het mogen zijn van het verdriet, zonder oplossing, het aandachtig geven op zich is waardevol.

- De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
Welke zijn deze

Bij 1. iemand voelt zelf de keuzevrijheid mee te doen of niet.

Bij 2. spontane waarden vrije ontmoetingen/creatieve activiteiten zijn mogelijk en niet afhankelijk van wat ik van te voren allemaal (on)mogelijk achtte.

Bij 3. er is sprake van interactie. Hierbinnen is het mogelijk een nieuw onderwerp in te brengen, een stimulans voor (tijdelijke) transformatie te creëren dmv aangedragen materiaal (muziek, dans, foto's enz.).

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?

Bewoners komen uit voor mij als passief waargenomen houding (half of volkomen slapend in een stoel of bed), komen los van een herhalingsdwang (fysiek en/of verbaal), hun stemming veranderde, hun gevoel

voor humor, dramatiek, hun talenten (van vroeger), hun mogelijkheden van dat moment, worden aangesproken, gestimuleerd en geactiveerd. Bewoners worden beweeglijk, gevoelsmatig geprikkeld (ontroerd: tot lachen of huilen), zintuiglijk geprikkeld. Ze worden zich (nog meer) bewust van hun situatie, ze vergeten even hun situatie, de dialoog met medebewoners, bezoekers, vrijwilligers, personeel wordt geïntensiveerd, speelser, directer, lossier.

Sandra Stark, 10 juni 2009, Amsterdam.

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er **uiterlijk** aan hebt waargenomen als **innerlijk** bij jezelf.

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

uiterlijk: plaatjes zijn klein maar spreken wel aan

innerlijk: sommige plaatjes zijn zo extreem dat ze nooit worden gekozen

- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

uiterlijk: nee

innerlijk: misschien. Het is geeft wel een soort impuls aan wat je erna gaat doen. Dat is soms hinderlijk, soms levert het wat op.

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

uiterlijk: nee

innerlijk: het riep vaak een waarom-vraag op: wat is dit, waarom moet dit? Lastig te beantwoorden, helemaal als het non-verbaal moet.

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

uiterlijk: ja

innerlijk: het is helder om een duidelijke actie aan het begin en aan het eind van de activiteit te hebben, dat is fijn. Het wordt ingewikkeld als je halverwege switcht, van groep naar individueel, of van de ene naar de andere persoon.

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

uiterlijk: soms

innerlijk: als de cliënt een duidelijke reactie heeft op de plaatjes is dat een startpunt, als hij/zij afwerend reageert moet je dat eerst weer 'gladstrijken'.

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Heb je hier 3 waarnemingen over?

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?

Kun je er 3 geven?

waarneming eigen houding

1. angst. Mensen in deplorabele staat zien zitten en denken: hoe kan ik in vredesnaam contact maken?
2. jovialiteit. Mensen bejegenen als vrienden, het maakt niet uit of je ze voor de eerste keer ziet of ze de vorige keer vergeten zijn. Gaat mij goed af.
3. uitdagende spanning. 'Ik zit nu met deze persoon en hoe kan ik het meeste (plezier/diepgang/warmte/verassing/...) uit dit moment halen.

waarneming innerlijke houdingen bewoners

4. angst, bijna paniek. Je treedt iemand tegemoet en diegene denkt: 'Wie is die man? Moet ik hem kennen? Wat verwachten ze van mij? Ik weet niet wat ik moet doen en ik heb het gevoel dat ik het wel zou moeten weten!'
  5. plezier. Er gebeurt iets buiten de dagelijkse routine, de cliënt heeft het gevoel er deel van uit te maken en geniet ervan.
  6. woede, frustratie. Boos op de eigen situatie en het onvermogen eraan te ontsnappen. Opgesloten en aan tafel gezet naast een vrouw die continu scheetgeluiden maakt.
- De maten waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
Heb jezelf waarnemingen over de maten waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.
    4. sterk: wederzijdse herkenning met vertrouwen dat je bij die persoon jezelf kunt zijn
    5. gefrustreerd: we reiken beide naar elkaar toe maar we spreken een andere taal en begrijpen niet.
    6. zoekend: de cliënt is passief en kunstenaar zoekt naar een ingang, het begin van enthousiasme.
  - De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
Welke zijn deze

een goede verbinding levert vrijheid op – je kan allerlei verschillende dingen doen en het is goed.

een gefrustreerde verbinding kost de meeste energie, meer nog dan zoeken. Met zoeken heb je de regie en de keuze om los te laten en ergens anders naar toe te gaan. Als de ander duidelijk reageert en jou iets probeert duidelijk te maken wil ik dat ook begrijpen.

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?
Uiteraard verschillend per dag per bewoner per activiteit.
  - de bindende kracht van muziek. Als meerdere mensen meezingen, is het feest voor iedereen
  - momenten van verbondenheid. Zoals die man wiens mooiste herinnering was de overweldigende natuur in Indonesië, dat uitknipte en een symbool daarvan overhield. En de Italiaan die vroeger graag zwom.

- de inktvlek: als je bij een individuele activiteit iets opvallends doet wekt dat belangstelling bij de mensen eromheen. Om vervolgens op zo'n omstander af te stappen geeft een stapel effect: je (bewoner) bent al nieuwsgierig en dan komt de actie naar je toe. Heel bevredigend.

Jaap

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er uiterlijk aan hebt waargenomen als innerlijk bij jezelf.

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

Uiterlijk:

Ik zag dat mensen als ze geïnteresseerd waren in de plaatjes of woorden heel ze heel aandachtig bekeken, lazen. In die zin werkte het materiaal uitnodigend voor de bewoners.

Innerlijk:

- Ik had het idee dat de plaatjes een beetje klein waren voor de mensen
- Ik zou het prettig vinden om de plaatjes en woorden op steviger papier/karton te hebben. Misschien zelfs een geplastificeerde kaart waar je niet voorzichtig mee hoeft te zijn als hij in je koffer zit. Dat zou mij meer uitnodigen om ze mee te nemen,

- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

Niet direct. Het doen van het onderzoek en daarmee het werkmateriaal was voor mij een element te veel in het traject.

Ik kwam zo veel dingen tegen die nieuw waren voor mij dat ik het als een extra last zag om uit te zoeken hoe ik het onderzoek op een goede manier kon integreren/gebruiken bij mijn activiteiten.

Nieuwe dingen voor mij:

- Een gesloten afdeling voor demente bejaarden
- Dementie
- Nieuwe omgeving
- Nieuw personeel
- Erkennen/beseffen wat me raakt in de problematiek van deze mensen
- Nieuwe manier van werken
  - Activiteiten initiëren zonder in een rol te stappen
    - zoals bij de Cliniclowns
  - Tekenen met mensen
  - Muziek maken met mensen
  - Verhalen vertellen aan mensen

Het was in die zin behulpzaam, dat ik me er extra bewust van werd hoe belangrijk het is om het aantal factoren die je veranderd als je iets wil leren niet te groot te maken.

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

Nee.

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit

Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

Innerlijk:

Nee. Ik zoek liever naar een begin en eindpunt dat voor mij zelf vanzelfsprekender/passender is in de betreffende situatie dan het doen van het onderzoek.

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

Ook hierbij zeg ik nee.

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Heb je hier 3 waarnemingen over?

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?
Kun je er 3 geven?

1. Ik heb een waarneming gedaan van de prachtige genereuze instelling van de heer Visser
  - Visser: Staat er “Visser op deze Rollator?”
  - Pé: Ja, dus deze is van u
  - Visser: Nou, hij is van ons allemaal hoor
    - Eén observatie slechts maar wel een die past in het beeld dat ik van de heer Visser kreeg bij de verschillende ontmoetingen
2. Ik zag bij mw. de la Bie dat ze heel graag wilde vertellen over waar het boek wat ze aan het lezen was over ging, wanneer het speelde en dergelijke dingen.
  - Om te laten zien wanneer het verhaal uit haar boek speelde, bladerde ze naar de datum van uitgave.
3. Ik zag bij mw. van Eunen. dat ze veel dingen interpreteerde gerelateerd aan liefde en seks.
  - Bij het plaatje van Liefde in het onderzoek zei ze: Die pakken elkaar eens lekker.
  - Bij het plaatje van opgesloten had ze het over “er in rammen. Dat had je niet van mij gedacht hè?” Ik moet toegeven, het is mijn interpretatie van haar woorden maar juist ook omdat ze zei dat had je niet van mij gedacht relateerde ik dit aan seks.
4. De uitzichtloosheid van mw. Günter(?), zoals zij die hardop voor zich uit verwoorde in de woorden die ik noteerde en uittipte als een gedicht. (als bijlage bijgevoegd)

- De mate waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
Heb je zelf waarnemingen over de mate waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.

1. Bij de mijn inziens aan seks gerelateerde uitspraken van mw. van Eunen riepen schroom bij mij op die een drempel tot verbondenheid opwierp.
2. Met mw. Günter(?), wiens woorden ik noteerde, probeerde ik een verbinding te vinden via deze woorden door deze woorden aan haar voor te lezen. Ik kwam deze keer niet goed met haar in contact.
Dit had met twee dingen te maken

- Ik hoorde in haar woorden een uiting van uitzichtloosheid en noteerde die. Ik verbond mij toen ik deze woorden aan haar voorlas zelf niet voldoende met mijn eigen ervaring/gevoelens mbt uitzichtloosheid om dit een thema te kunnen laten zijn om elkaar op te kunnen ontmoeten.
  - De toestand van haar was zo anders toen ik haar de woorden voorlas dan toen ik haar woorden noteerde dat ik niet verbaasd was dat de woorden die ik voorlas haar op dat moment niet veel zeiden.
3. In een ontmoeting waarbij ik een Kronkel van Simon Carmiggelt aan Mw. en de heer Kersens (respectievelijk bewoonster en niet daar wonende echtgenoot) voorlas. Via associaties van Mw. Kerssens op het verhaal kwamen we in een heel levendig gesprek terecht waar een sterk gevoel van verbondenheid was waar thema's als onrecht en de stad Amsterdam aan bod kwamen.
- De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
Welke zijn deze?

Ik beschrijf hier boven slechts één situatie met een duidelijke verbinding. Verbindingen in andere situaties vind ik moeilijker te beschrijven omdat ik mij niet duidelijk/geheel/werkelijk/... bewust was wat de thema's waren van de verbinding. Het antwoord geven op de bovenstaande vragen geeft me veel met betrekking tot deze bewustwording.

Ondanks dat ik slechts één situatie met een duidelijke verbinding beschrijf denk ik dat ik algemeen kan stellen dat als er een verbinding is, via welk thema dan ook, dat het de activiteit verdiept en verlevendigd.

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?

Als een activiteit lekker loopt, waarmee ik bedoel dat er een verbinding is, ervaar ik een positief effect, die er in zit dat het prettig is om met elkaar in contact te zijn.

Bovenstaande gaat over het moment zelf. Meer kan ik niet zeggen over het effect op de bewoner. Het effect op mij zelf is dat ik na kan genieten van een mooi contact en dat ik door er zo intensief mee bezig te zijn veel heb geleerd over het in contact zijn en thema's delen.

Ik denk dat de ontmoetingen met de bewoners waar ook een echtgenoot/te bij was een extra dimensie hadden omdat deze zich deze ontmoetingen ook bewust kunnen herinneren.

Pé

Collega evaluatie

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er uiterlijk aan hebt waargenomen als innerlijk bij jezelf.

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?
- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

Ja, zowel als ondersteuning als als obstakel en hoe je daarmee omgaat

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

Ja, dat was ook een mogelijkheid.

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

Ja, zo kon het werken

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

Ja, als de activiteit eruit voortkwam

Nee, als daardoor het contact verbrak

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Toestemming vragend

Afwachtend

Open.

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?
afgesloten

Verwachtingsvol

afwachtend

- De maten waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn
of niet verbonden zijn
Heb jezelf waarnemingen over de maten waarin deze verbonden of niet verbonden zijn?

teer/broos verbonden

niet verbonden

even echt samen

- De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
**bij verbondenheid is er interesse ten aanzien van de activiteit
als het niet verbonden is minder openheid tav de activiteit**
- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?

Blijdschap bij kunstenaar en bewoner als het samen beleven er is

Frustratie bij bewoner en kunstenaar als de activiteit niet aanslaat

De bereidheid bij bewoner en kunstenaar om te blijven proberen

Pauline Gerner

Ha carla, hierbij alsnog mijn waarnemingen.

Dit waren de uitgangspunten voor het werkmateriaal binnen het onderzoek.

Mijn vraag aan ieder van jullie i.h.k.v. het onderzoek is: Zou je de vragen die in kleur staan aangegeven willen beantwoorden en je waarnemingen geven indien die hebt, zowel wat je er uiterlijk aan hebt waargenomen als innerlijk bij jezelf.

Wat ik hier bij studenten heb waargenomen en bij mezelf in het 'oefenen'

- Onderzoeksmateriaal moet uitnodigend werken
Heeft het materiaal uitnodigend gewerkt?

Geen eigen waarnemingen in het werkproces met de bewoners, van studenten waargenomen dat zij geworsteld hebben met het onderzoek en de vorm waarin het is aangeboden een plek te geven in het contact maken. Door deze worsteling kwam het materiaal en hoe het werkte pas in een later stadium aan de orde.

M.a.w het heeft uitgenodigd om eerst los te komen van de aangeboden vorm en het oordeel of beeld dat ik over het onderzoek, de vorm en 'het nut' heb (heb ik zelf ook mee geworsteld in eerder onderzoek en nu kwam het ook weer kort voorbij).

In de voorbereidende fase heb ik gemerkt dat het mij hielp om mijn innerlijke waarnemingen te ordenen en een plek te geven. Daarmee kon ik schoner aan de dag beginnen. Bij het doen van het onderzoek aan het eind van de dag kon ik opnieuw een plek geven aan hoe het op dat moment in mij was. Het feit dat er een oningevulde ruimte is gekomen en woorden zowel als beelden heb ik als een opluchting ervaren. De aangeboden vaste vorm is anders te beperkt. Ondefinieerbaar en (nog) niet in woorden kunnen omschrijven kreeg hiermee ook een plak. Soms had ik behoefte aan uitdrukken in beweging of tekening (zit dicht tegen PG aan)

Ik heb geen waarnemingen over of het uitnodigend heeft gewerkt voor de studenten.

- Behulpzaam zijn in het leerproces van de kunstenaars
Was het behulpzaam in je leerproces?

Ja, heb ik zowel uit eigen ervaring als zien gebeuren bij de studenten. Het heeft me/hen een moment geboden om me/zich bewust uit een te zetten met dit onderwerp en daarmee de mogelijkheid geboden om uit die ruimte te stappen of iets met de bewustgeworden informatie te doen.

- Behulpzaam zijn in het contact voor bewoners
Was het behulpzaam in je contact met bewoners?

De aangeboden vorm is bepalend voor het aangaan en afsluiten van het contact. Ik heb hen zien worstelen met deze vorm (zie eerste vraag). Ik heb waargenomen dat het soms behulpzaam was, soms in de weg zat en afhankelijk van de mate waarin het gedaan werd zonder oordeel en zonder er iets mee te willen, instrument kon zijn. Het heeft in ieder geval bepaald in welke vorm het contact aangegaan en afgesloten werd.

- Behulpzaam zijn als begin- en eindpunt van contact in een kunstzinnige activiteit
Was het behulpzaam als begin- en eindpunt van het contact in een kunstzinnige activiteit?

Geen waarnemingen

- Behulpzaam zijn voor de activiteiten zelf
Was het behulpzaam voor de activiteit zelf?

Geen eigen waarnemingen. Ik heb van de studenten begrepen dat het soms de activiteit op zich werd.

De volgende vraagstellingen hebben we ons o.a. in het onderzoek gesteld.

- Zicht krijgen op verschillende innerlijke houdingen van bewoner/ kunstenaar.
Heb je voor jezelf zicht gekregen op je innerlijke houdingen m.b.t. bewoners?

Ik kan hier niet echt iets over zeggen in het werken met de bewoners. Wel kan ik het vergelijken met wat ik de 5^e les zag bij het personeel en zelf waarnam bij mezelf in het werken met het personeel met jou en/of Pauline. In dat kader kan ik antwoorden met

Ja

Heb je hier 3 waarnemingen over?

ik heb in mezelf waargenomen:

1. afwachten, verstijven, verschuilen (luisteren, voelen, niets doen, het aan de ander overlaten)
2. iets van de ander willen, eisen, de ander de schuld geven (jij moet het maar oplossen)
3. in een vacuüm terecht komen

Heb je waarnemingen gedaan over innerlijke houdingen van bewoners?

Kun je er 3 geven?

Bij de 5^e les zag ik de volgende innerlijke houdingen bij bewoners

1. dat is niets voor mij, daar houd ik niet van: van zich afschuiven
  2. kan ik iets doen/helpen; zag er letterlijk uit als hand die een andere arm zocht voor contact ne/of houvast zoeken
  3. ja,.....en dan was er een trein en de Duitsers en .....; zag er uit als rond**dolen** in een specifieke voor die mens bekende ruimte, voor mij had het de atmosfeer van een museum, waar je naar plaatjes op de muur kijkt of attributen ziet.
- De mateⁿ waarin zij (innerlijke houding van bewoners en kunstenaars) met elkaar verbonden zijn of niet verbonden zijn
Heb jezelf waarnemingen over de mateⁿ waarin deze verbonden of niet verbonden zijn? Kun je er 3 geven.
    - ogenschijnlijk verbonden als ik 'blind' reageer op innerlijke houding: ik ga het gedrag compenseren en kom in een reactiekluwen terecht: mevrouw zegt ik wil niet, personeel: nou dat wil u best wel, het is toch leuk, bewoner: nee het is niet leuk, ik wil het niet etc
    - ogenschijnlijk verbonden als ik 'blind' reageer vanuit mijn eigen innerlijke houding: ik hoor wat ik wil horen en binne dit kader en kom in een reactiekluwen terecht: ik wil geen gedoe met een bewoner, snel en efficiënt, mevrouw vraagt of ze wat mag drinken omdat ze dorst heeft, personeel: bewijs dat mevrouw lastig is en niet snel dit makkelijke klusje kan afhandelen
    - minder tot geen verbondenheid als ik wakker blijf en zowel mijn eigen innerlijke houding als die van de bewoner als werk materiaal zie. Personeel: Zo u heeft geen zin. Begint met liedje

en maakt innerlijk openend gebaar, mevrouw blijft mopperen, personeel zingt door en pakt bal en rolt die naar bewoner, mevrouw pakt de bal en gaat mee rollen, bewoner zegt na 3 keer rollen, leuk he, die ballen, dan doe je wat.

- De effecten van deze verbindingen op de uit te voeren activiteit
Heb je hier waarnemingen over gedaan?
Welke zijn deze

Zie hierboven

- Het effect van de activiteit op de bewoner/ kunstenaar
Heb je hier waarnemingen over m.b.t. bewoners en jezelf?
Zie hierboven

Marjolein Baars

Tot slot

Met de hierboven gelezen teksten van de kunstenaars en teksten welke waren toegevoegd in het onderzoek zelf hebben we kunnen faciliteren voor hen, 'het kennismaken met de eindresultaten en het helpen in het verteren van ervaringen opgedaan in de opleiding en op de werkvloer. We hebben dit gedaan op speelse wijze.

Al werkende ontdekten ze dat de teksten in 8 categorieën te verdelen waren.

- niet te duiden uitspraken/teksten
- teksten die gingen over gemoedstoestanden
- memorabele uitspraken
- teksten die gingen over terugblikken, reflectie en achteraf
- teksten over innerlijke obstakel
- teksten waaruit kon worden opgemaakt dat ze richtingbepalend waren geweest in het creatief proces
- beschrijvingen van hoe het was
- teksten over wat voor activiteit er was gedaan.

Deze teksten en de ordening aangegeven door de kunstenaars i.s.m. docenten zijn richting gevend geweest voor de inhoudelijke kant van dit rapport.

We zijn dus constant in beweging gebleven met de nieuwe gegevens.

Ik heb getracht u mee te nemen in dit dynamisch, creatief gebeuren en hoop dat het tot tevredenheid heeft geleid. Mag ik je hartelijk danken voor je aandacht.

Graag spreek ik op deze plaats mijn dank uit tegenover

Kunstenaars & Co vanwege het feit dat jullie dit financieel mogelijk hebben gemaakt.

Evean Guisveld voor het faciliteren van het onderzoek en het in ons gestelde vertrouwen

mijn collega 's Marjolein en Pauline

de kunstenaars Sandra, Ina, Margreet, Jaap en Pé

bewoners waarvan ik er een paar zal opnoemen, Dhr. Docter, Dhr. Visser, Mw Gunther, MW Prast, Mw

Hijnen, Mw van der Kaar, mw van de Linde, Mw Hoogeboom, Dhr Goudriaan, Dhr de Boer. Speciaal

voor hen onze hartelijke dank voor uw inzet en medewerking. Het is zeer gewaardeerd!